
SERIE

Onderwijs & opvoeding

Opvoeden in het onderwijs

Cees de Munnik en Kees Vreugdenhil

Eerste druk

Noordhoff Uitgevers

Opvoeden in het onderwijs

Serie Onderwijs & Opvoeding

Kennis over onderwijs

1^e druk 2003

90 01 60544 3

Ontwerpen van onderwijs

3^e druk 2006

90 01 60556 7

Opvoeden in het onderwijs

1^e druk 2007

90 01 70494 8

Website Onderwijs & Opvoeding

www.onderwijsenopvoeding.wolters.nl

Opvoeden in het onderwijs

Cees de Munnik
Kees Vreugdenhil

Eerste druk

Wolters-Noordhoff Groningen / Houten

Ontwerp omslag: G2K Designers Groningen/Amsterdam
Omslagillustratie: iStock: Skip ODonnell

Wolters-Noordhoff bv voert voor het hoger onderwijs de imprints Wolters-Noordhoff, Stenfert Kroese, Martinus Nijhoff en Vespucci.

Eventuele op- en aanmerkingen over deze of andere uitgaven kunt u richten aan: Wolters-Noordhoff bv, Afdeling Hoger Onderwijs, Antwoordnummer 13, 9700 VB Groningen, e-mail: info@wolters.nl

0 1 2 3 4 5 / 11 10 09 08 07

© 2007 Wolters-Noordhoff bv Groningen/Houten, The Netherlands.

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever. Voor zover het maken van reprografische verveelvoudigingen uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16h Auteurswet 1912 dient men de daarvoor verschuldigde vergoedingen te voldoen aan Stichting Reprorecht (postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.reprorecht.nl). Voor het overnemen van korte gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16 Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten Organisatie, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro). Voor het overnemen van niet-korte gedeelte(n) dient men zich rechtstreeks te wenden tot de uitgever.

All rights reserved. No part of this publication may be reproduced, stored in a retrieval system, or transmitted, in any form or by any means, electronic, mechanical, photocopying, recording, or otherwise, without the prior written permission of the publisher.

ISBN (ebook) 978 90 01 85169 9

ISBN 978 90 01 70494 0

NUR 842

Inhoud

- 1 Opvoeden, wat is dat?** 9
 - 1.1 Verzorging en opvoeding 10
 - 1.1.1 Omgaan van ouders met hun kinderen 10
 - 1.1.2 Leefwereld ontdekken 12
 - 1.1.3 Verzorgen en opvoeden lopen in elkaar over 13
 - 1.1.4 Leefwereld van ouders en kind 17
 - 1.2 Opvoeden, hoe krijg je daar vat op? 18
 - 1.2.1 Verzorgen 18
 - 1.2.2 Gehechtheid 19
 - 1.3 Opvoeden, wat wil je ermee? 24
 - 1.4 Opvoeden, wat betekent dat in school? 30
 - 1.5 De pedagogische bekwaamheidseis van de SBL 37
 - 1.6 Hoofdpijnen van een opvoedingsconcept 42
 - Verwijzingen 45
 - Samenvatting en behaalde doelen 45
- 2 De derde pedagoog** 49
 - 2.1 Het lokaal als opvoeder 50
 - 2.2 Opvoeding heeft een kleur 56
 - 2.3 Leren met lavendel 59
 - 2.4 Een leercultuur ontwikkelen 61
 - 2.5 Jouw opvoedingsstijl formuleren 70
 - Verwijzingen 75
 - Samenvatting en behaalde doelen 76
- 3 Zorgen dat het goed loopt** 79
 - 3.1 Regels bedenken en zichtbaar maken 80
 - 3.1.1 Rechten en verantwoordelijkheden van kinderen in de school 81
 - 3.1.2 Regels formuleren 82
 - 3.1.3 Regels bespreken 84
 - 3.1.4 Scholen zonder regels 87
 - 3.2 Procedures: weten hoe je iets moet doen 89
 - 3.3 Samen verantwoordelijk voor rechten, regels en procedures 93
 - 3.4 Corrigeren van ongewenst gedrag 97
 - 3.4.1 De formele weg of je eigen weg 98
 - 3.5 Prijzen en bekritisieren of coachen? 104
 - 3.6 Een pedagogisch plan 107
 - Verwijzingen 109
 - Samenvatting en behaalde doelen 110
- 4 Zorgen voor een band met ieder kind** 115
 - 4.1 Waarom een band met kinderen nodig is 116
 - 4.2 Leraren willen zelf ook een band met kinderen 120
 - 4.2.1 Waar hecht je als leraar aan? 120
 - 4.2.2 Wat is leraar-zijn voor een gevoel? 122

- 4.3 Basisbehoeften 127
 - 4.3.1 Basisbehoeften van Langeveld 128
 - 4.3.2 Basisbehoeften van Sheldon 129
 - 4.3.3 Voorwaarden voor drie universele basisbehoeften 132
- 4.4 Kinderen verschillen in gehechtheid 135
 - 4.4.1 Veilig gehechte kinderen 135
 - 4.4.2 Uitdaging voor de leraar 137
- 4.5 Jouw gedrag en gevoelens en die van kinderen 140
 - 4.5.1 Proberen om van elk kind te houden 141
 - 4.5.2 Rol van je emoties 142
 - 4.5.3 Controle over je emoties 144
 - 4.5.4 Kritisch naar jezelf kijken 146
- 4.6 Praktische tips voor ontwikkelingsgerichte opvoeding 147
 - 4.6.1 Kinderen begroeten 147
 - 4.6.2 Sfeer aanbrengen 147
 - 4.6.3 Groepen vormen 148
 - 4.6.4 Kinderen sociaal-emotioneel ontwikkelen 150
 - 4.6.5 Je eigen leven doet er ook toe bij de kinderen 155
 - 4.6.6 Van een groep meer een gemeenschap maken 155
 - 4.6.7 Met geluid en lawaai omgaan 157
 - 4.6.8 Signalen van afwijkend gedrag 158
 - Verwijzingen 159
 - Samenvatting en behaalde doelen 159

5 Waardenopvoeding en de ontwikkeling van kinderen 163

- 5.1 Drie gebieden van waardenopvoeding 164
 - 5.1.1 Voorbeelden van de drie gebieden 165
 - 5.1.2 Morele principes 166
 - 5.1.3 Gewoonten en gebruiken 168
 - 5.1.4 Autonomie 169
 - 5.1.5 Domeinspecifieke aanpak 170
- 5.2 Morele ontwikkeling van kinderen 170
 - 5.2.1 Morele ontwikkeling vanaf de wieg 171
 - 5.2.2 Periodes van morele ontwikkeling 172
 - 5.2.3 Oorzaken voor bepaald moreel gedrag 174
 - 5.2.4 Morele ontwikkeling en emoties 178
 - 5.2.5 Morele ontwikkeling en periodes: een overzicht 182
- 5.3 Over morele waarden en manieren om die te verwerven 183
 - 5.3.1 Wat zijn waarden? 183
 - 5.3.2 Karaktervorming 184
 - 5.3.3 Nog drie manieren van omgaan met morele waarden 186
- 5.4 Praktische tips voor morele opvoeding in de groep 192
 - 5.4.1 Kinderen in de onderbouw (4 tot en met 7 jaar) morele ervaringen laten opdoen in de groep 192
 - 5.4.2 Morele opvoeding in de middenbouw (8 tot en met 10 jaar) 195
 - 5.4.3 Morele opvoeding in de bovenbouw (10 tot en met 12 jaar) 199
- 5.5 Conventies en waardenopvoeding 203
 - 5.5.1 Gewoonten en gebruiken 204

- 5.5.2 Opvoeding in sociale waarden 206
- 5.5.3 Fasen van sociale ontwikkeling 208
- 5.5.4 Inzichten en conclusies over conventies 211
- 5.6 Autonomie en waardenopvoeding 212
 - Verwijzingen 218
 - Samenvatting en behaalde doelen 218

6 Verantwoordelijkheden en burgerschap 225

- 6.1 Schoolkeuze 226
- 6.2 Omgaan met ouders van verschillende achtergrond 233
- 6.3 Enkele manieren om met ouders een goede verstandhouding op te bouwen 238
- 6.4 Hulp aan ouders in de opvoeding van hun kinderen 241
- 6.5 Hoe leraren denken over opvoeding thuis 246
- 6.6 De opvoeding tot goede burgers 248
 - Verwijzingen 254
 - Samenvatting en behaalde doelen 254

7 Als de problemen groter worden 259

- 7.1 Kinderen in de problemen 260
 - 7.1.1 Kinderen en seksualiteit 261
 - 7.1.2 Kinderen en de dood 267
 - 7.1.3 Kinderen en geweld 270
 - 7.1.4 Kinderen en pesten 274
 - 7.1.5 Kinderen en beveiliging via GPS 277
 - 7.1.6 Kinderen en elektronisch verkeer 278
 - 7.1.7 Kinderen met lichamelijke en/of psychische stoornissen 283
- 7.2 Leraren en geweld 283
 - Verwijzingen 289
 - Samenvatting en behaalde doelen 289

Over de auteurs 292

Gebruikte literatuur 293

Register 297

Illustratieverantwoording 300

Woord vooraf

Soms lijkt het wel of opvoeden de hoofdtaak wordt van een leraar basisonderwijs. Met grote regelmaat schuift men vanuit de samenleving nieuwe problemen naar de school. De ene keer gaat het over waarden en normen, een andere keer over geweld, drugs of riskante seksualiteit, dan weer over kinderen die thuis weinig aandacht krijgen of affectief verwaarloosd worden. Aan de leraar de pedagogische taak om zijn leerlingen in acht jaar tijd een flink eind op weg te helpen naar evenwichtige personen en verantwoordelijke burgers. Dat is een grote, zware, maar ook mooie taak. Elke leraar die daar redelijk in slaagt, ervaart een diepe bevrediging in zijn werk. Wie een vertrouwensband met zijn leerlingen weet op te bouwen, zal merken dat ook de leerprestaties verbeteren.

Dit boek gaat over opvoeden in het onderwijs. Die activiteit staat niet op het rooster. Opvoeden gebeurt tijdens het verzorgen van onderwijs. Het is erin geïntegreerd. Al spelend en werkend met kinderen doen zich problemen voor in aandacht, concentratie of gedrag. Daar moet een leraar op reageren. Als het goed is, doet hij dat weloverwogen en vanuit kennis over verschillende opvoedingsbehoeften van kinderen. Zo zijn er van huis uit veilig en onveilig gehechte kinderen. Leerlingen uit de laatste groep komen pas echt tot leren als zij ervaren hebben dat de leraar hen graag mag en betrouwbaar is. Daar kunnen maanden van pedagogische begeleiding en coaching overheen gaan.

In dit boek stuurt een opvoedingsconcept de keuze van de theorie, de vele praktijkbeschrijvingen en de opdrachten. Het opvoedingsconcept baseert zich onder andere op onderzoek naar kenmerken van de morele en sociale ontwikkeling van kinderen, naar opvoedingsstijlen en -voorkeuren van ouders, en naar wensen voor goed burgerschap in de samenleving. Daarnaast zijn de relevante bekwaamheidseisen van de Stichting Beroepskwaliteit Leraren (SBL) in het concept verwerkt. *Opvoeden in het onderwijs* biedt studenten van de pabo de mogelijkheid om het opvoedingsconcept theoretisch en praktisch grondig te verkennen en daaruit een eigen stijl van opvoeden te destilleren. Er wordt een onderscheid gemaakt tussen ontwikkelingsgerichte opvoeding die de persoon van het kind raakt, en taakgerichte opvoeding die goed burgerschap als focus heeft.

Mogelijkheden voor gebruik van het boek zijn beschreven op de website www.opvoedeninhetonderwijs.wolters.nl. Daar zijn ook de vele schema's te vinden die studenten kunnen invullen bij het uitvoeren van de opdrachten. De website zal daarnaast enige aanvullende informatie bieden over de thema's van het boek. *Opvoeden in het onderwijs* vormt het laatste deel in de trits die verder bestaat uit *Ontwerpen van onderwijs* en *Kennis over onderwijs*.

Wij wensen de gebruikers van dit boek veel lees- en werkplezier en bovenal de inspiratie om kinderen vanuit een doordachte en betrokken pedagogische bekwaamheid te leiden en te begeleiden naar een volgende levensfase.

Cees de Munnik
Kees Vreugdenhil
Zomer 2006

1

Opvoeden, wat is dat?

- 1.1 Verzorging en opvoeding**
- 1.2 Opvoeden, hoe krijg je daar vat op?**
- 1.3 Opvoeden, wat wil je ermee?**
- 1.4 Opvoeden, wat betekent dat in school?**
- 1.5 De pedagogische bekwaamheidseis van de SBL**
- 1.6 Hoofdpijnen van een opvoedingsconcept**

Verwijzingen

Samenvatting en behaalde doelen

Iedereen is opgevoed. Jij ook. Wat je ouders en leraren daarin belangrijk vonden, weet je niet altijd precies meer. Wat in je herinnering blijft, zijn de emotionele momenten. Nu moet je zelf gaan opvoeden, andermans kinderen. Hoe ga je dat doen? Wat wil je ermee bereiken? Wat is opvoeding eigenlijk? In dit hoofdstuk krijg je eerste antwoorden op die vragen. Dat loopt uit op een opvoedingsconcept. Daarbij moet je denken aan gesystematiseerde opvattingen over het wat, waartoe, hoe en waarom van opvoeding.

Leraren moeten tegenwoordig aan bekwaamheidseisen voldoen. Die zijn wettelijk vastgelegd. Een van die eisen betreft de pedagogische competentie. Daarin staat in grote lijnen aangegeven wat je moet weten en kunnen om bekwaam te kunnen opvoeden in het onderwijs. Het spreekt vanzelf dat in dit hoofdstuk het ontwikkelde opvoedingsconcept is gekoppeld aan die wettelijke eisen. Dan weet je in ieder geval wat er theoretisch van je verwacht wordt. In de volgende hoofdstukken krijgt dat concept praktische uitwerking. Daarbij zal voortdurend gependeld worden tussen de praktijk in het basisonderwijs, dat wat je zelf al weet, vindt en kunt als het om opvoeding gaat, en allerlei achtergrondinformatie. Die helpt je verder om uiteindelijk het opvoedingsconcept dat bij je past, te formuleren.

1.1 Verzorging en opvoeding

1.1.1 Omgaan van ouders met hun kinderen

Verzorging

Kinderen komen hulpeloos ter wereld. Ze kunnen niet zelf eten of drinken. Ze kunnen zichzelf niet beschermen tegen warmte of kou. Praten kunnen ze ook al niet. Ademen, gapen en huilen, dat gaat goed. Dat is genoeg om er te zijn en aandacht te trekken. Aandacht hebben ze nodig, anders krijgen ze geen verzorging en gaan ze dood. Verzorging betekent: te drinken en later te eten geven; met kleding beschermen tegen weersinvloeden; verschonen en wassen; regelmaat en rust geven om te laten slapen.

Stel dat je niets meer doet dan dat. Je praat niet tegen het kind. Je voedt het met de fles. Je isoleert het kind van alle contacten met andere mensen, groot of klein. Blijft het kind in leven? Waarschijnlijk wel. Daar zijn voorbeelden van. Maar het mist veel ontwikkeling, in taal, in bewegen, in gevoelens en in denken. Normale ouders doen meer met hun kind dan het alleen technisch verzorgen. Zij houden het tegen hun lichaam. Ze praten ermee. Ze lachen ertegen. Zo scheppen zij de voorwaarden voor een band tussen hen en hun kind. Ze raken aan elkaar gehecht. Ze dagen hun baby ook uit om te grijpen, te zitten, te kruipen, te staan, te lopen. Ze leggen speeltjes in de wieg en de box, speeltjes die zij zelf mooi en nuttig vinden om hun kind te plezieren en... alvast ook wat te leren. De speeltjes horen bij de leefstijl van de ouders. Ze zijn op enig moment in de mode in hun samenleving. Ze dragen dus de kenmerken van hun cultuur. Zo wordt het kind al een beetje op weg geholpen om thuis te raken in zijn nieuwe leefwereld, in de cultuur van zijn ouders. Dat gebeurt bijna ongemerkt en vaak ook onbewust.

Genegenheid

Er gebeurt nog meer tussen de ouders en hun kind. Als het goed is, voelt het kind betrokkenheid, genegenheid en liefdevolle aandacht. Hoe komt dat? Baby's vertederen ons. Mensen spreken over het wonder van de geboorte. Midas Dekkers (2002):

'Alle liefde voor poezen ten spijt is maar één vertedering (...) universeel menselijk: die voor een mensje. Het is onmogelijk om een baby te bekijken zonder opgetogenheid over al die vingertjes en teentjes – zo klein, met *echte* nageltjes – die onwillekeurig steeds weer worden nageteld. Het gekir rondom de wieg is van eenzelfde toonhoogte als dat bij een kinderfornuisje of poppenkraam. Een baby is een pop die *echt* leeft, schaal 1:4.' (p. 11)

En:

'Mocht ik het grootste wonder van het leven op aarde aan moeten wijzen (...), dan zou het niet de blauwe vinvis zijn of de paradijsvogel, niet de mammoetboom of Mahatma Gandhi, zelfs niet, hoewel na aarzeling, de kat, maar die ene bevruchte eicel. U en ik dus zoals we begonnen zijn.' (p. 15 en 16)

Vertedering en verwondering zijn mooi, maar ouders kunnen soms bij de geboorte van hun kind teleurgesteld te zijn. Moeders blijken minder vaak en minder liefdevol contact te maken met hun kind als zij het onaantrekkelijk vinden, vooral als het een meisje is. Vaders kunnen er moeite mee hebben een

dochter te accepteren als zij graag een zoon wilden. Deze reacties zijn niet universeel. Ze zijn cultureel bepaald. Zelfs in hun eerste reacties naar de pasgeborene zijn ouders dus al onbewust bezig het kind in aanraking te brengen met de cultuur die bij hen hoort. Opvoeding begint al in de wieg.

Snel na de geboorte begint er een band te groeien tussen ouders en kind. Baby's van twee dagen oud zijn al in staat het gezicht van hun moeder te herkennen, als zij tenminste de dagelijkse verzorging van haar kind doet. Ouders proberen hun baby tot een regelmatige afwisseling te brengen tussen eten en slapen. Zo'n vast schema moet een balans zijn tussen wat een kind nodig heeft en wat de ouders aankunnen. Dat laatste betekent een aanpassing aan de leefwijze, de cultuur van de ouders. Ook dat is opvoeding. Het kind moet wennen aan wat de ouders in hun gezin belangrijk vinden. Het opgroeiende kind zal merken dat het gaat om bepaalde gewoontes, afspraken, regels, dus om een manier van omgaan met elkaar.

Opvoeding

Uit de voorbeelden kun je opmaken dat het omgaan van ouders met hun kind persoonlijke trekken draagt. Dat zal alleen maar toenemen. De omgeving waarin het kind opgroeit staat vol spullen die de ouders kozen voor hun eigen stijl van leven en werken. De dingen die zij speciaal aanschaffen voor hun kind, passen bij de smaak van de ouders. Hun leefstijl, hun cultuur bepaalt waarmee hun kind in aanraking komt. In die persoonlijke cultuur zijn meestal heel wat voorwerpen opgenomen die ook in de grotere cultuur van de samenleving aanwezig zijn. Daar is de kinderwagen verdrongen door de buggy. Speeltjes met afbeeldingen van Nijntje of Winnie the Pooh komen in veel gezinnen voor. De eigen voorkeuren van de ouders vallen deels samen met gebruiken en modes in de samenleving.

Persoonlijke cultuur

Dat zal zo blijven. Het opgroeiende kind krijgt die invloeden uit de samenleving

aanvankelijk echter door het filter van de ouders. Hun denkbepelden, gewoontes, waarden en normen krijgt het meestal zonder veel nadenken met de paplepel ingegoten. Daar blijft veel van hangen als daarbij een warme en veilige vertrouwensband is ontstaan met de ouders. Het kleine mensje imiteert in veel opzichten het gedrag van de grote mensen om zich heen. Toch wordt het geen kloon van zijn ouders. Het heeft zijn eigen DNA-structuur en zijn eigen temperament. Daardoor ontwikkelt zich ook zijn eigen persoonlijkheid. Dat gebeurt in de culturele omgeving van het woonhuis met mensen, dingen en wellicht dieren. Onbewust én opzettelijk doen ouders voor hoe je daarmee omgaat. Ze voeden hun kind daarin op.

1.1.2 Leefwereld ontdekken

De Amerikaan Walt Whitman schreef ongeveer 150 jaar geleden het gedicht *'There was a child went forth'*. Enkele fragmenten daaruit laten zien hoe kinderen uit zichzelf hun leefwereld willen ontdekken.

*'There was a child went forth every day,
And the first object he looked upon and received with
wonder or pity or love or dread, that object
he became,
And that object became part of him for the day or a certain
part of the day... or for many years or stretching
cycles of years.
The early lilacs became part of this child,
And grass, and white and red morningglories, and white
and red clover, and the song of the phoebe-bird,
And the March-born lambs, and the sow's pinkfaint litter,
and the mare's foal, and the cow's calf, and the ...'*

Het kind in dit gedicht trekt er elke dag op uit. Zijn leefwereld breidt zich gaandeweg uit. De dingen die hij tegenkomt, worden een deel van hemzelf. Soms maar een dag lang, soms jarenlang. Hij komt op zijn tocht seringen tegen en de heggewinde, vogels en lammetjes. Het gedicht gaat verder met nieuwe ontmoetingen, zoals een appelboom, maar ook een dronkenlap die op straat voorbij waggelt, en de juf uit de school. *'And all the changes of city and country wherever he went'*, de wereld met zijn bedrijvigheid, zijn veranderingen, maar ook met zijn geraffineerde verleidingen. Zijn ouders zijn vaak in de buurt: *'They gave him afterward every day... they and of them became part of him.'* Zij geven zichzelf met hun goede en minder goede kanten en ook dat wordt een deel van zijn eigen persoonlijkheid.

Kinderen van nu in een grote stad zullen niet zo snel meer lammetjes of bloeiende appelbomen tegenkomen in hun naaste omgeving. Maar ook hun leefwereld bestaat uit mensen, dieren en dingen, boeiend of bedreigend, uitdagend of verslavend. Belangrijk voor hen is hoe hun ouders met hen en hun omgeving omgaan. In het gedicht van Whitman trekt het kind er zelf op uit. Hij ontdekt en verovert zijn wereld met zijn ouders op de achtergrond of naast zich. Hij neemt bepaalde gedragingen van hen over. De boodschap van Whitman is duidelijk: een kind is van nature nieuwsgierig. Het wil zich ontwikkelen, groot worden.

Het wil de wereld verkennen en onderzoeken. Het wil zelf zijn conclusies trekken en verklaringen vinden voor wat hij tegenkomt.

1.1.3 Verzorgen en opvoeden lopen in elkaar over

De rol van de ouders bij het ontdekken van de leefwereld is echter groter dan Whitman beschreef. De Amerikaanse onderzoekers van het denken van jonge kinderen, Gopnik, Meltzoff en Kuhl (2001), deden allerlei activiteiten met baby's en peuters. Hier volgen enkele van hun bevindingen.

Kinderen van één jaar oud nemen emotioneel gedrag van volwassenen over. Dat bleek uit de situaties in het volgende voorbeeld (voorbeeld 1.1).

Voorbeeld 1.1

Situatie 1

Er stonden twee eenvoudig gesloten doosjes op een tafel. Moeder keek in het ene doosje en trok een heel blij gezicht. Ze keek in de andere doos en gruwde er zichtbaar van. Het kind greep vervolgens vrolijk naar de eerste doos en wilde de tweede zelfs niet openmaken.

Situatie 2

Een moeder kwam gestrest van haar werk thuis. Er ging van alles mis en nu was ze ook nog vergeten die morgen alvast wat uit de diepvries te halen voor het avondeten. Ze zag het even niet meer zitten en ging op de bank liggen. Ze huilde. Haar zoon van twee keek ernaar, bedacht zich even en rende toen naar de badkamer. Zoonlief kwam terug met een doos pleisters en begon zijn moeder ermee vol te plakken. Hij had zich duidelijk in haar toestand verplaatst, had empathie getoond. De diagnose klopte niet, maar het effect was prima. Mama hield op met huilen en een glimlach brak door op haar gezicht.

Denkende baby's

Ook in de omgang met dingen blijken jonge kinderen doordachter te werk te gaan dan vaak wordt aangenomen. En ook hier is de rol van de ouder van belang (zie voorbeeld 1.2).

Voorbeeld 1.2

Een moeder had boven de wieg van haar baby een mobile opgehangen. Ze nam een lint, maakte het ene einde vast aan het voetje van haar kind en het andere aan de mobile. Al gauw had baby in de gaten dat als hij schopte de mobile bewoog. Dat was leuk. Na een poosje haalde moeder het lint en de mobile weg. Toen mama een week later weer met dezelfde mobile aan kwam zetten, begon de baby al bij voorbaat met de juiste voet te schoppen. Toen ze een andere mobile liet zien, gebeurde er niets.

Baby's maken dus al heel vroeg een inschatting over hoe zij bepaalde dingen om hen heen kunnen beïnvloeden.

De onderzoekers melden ook dat peuters al goed dingen kunnen sorteren, soort bij soort. Zij zoeken bovendien naar verklaringen en oorzaken van verschijnselen die ze tegenkomen. Ze zoeken daarbij vaak oogcontact met hun ouders, alsof ze willen vragen: gaat het goed zo?

Terug naar het begin. De baby die geboren wordt, krijgt intensieve verzorging van ouders en anderen. Tijdens die verzorging maakt het kind ook al kennis met de manier van leven van zijn ouders, met wat ze denken, voelen, willen en doen. Het denkt daar niet bij na, maar leert wel veel. Het leert de taal van zijn ouders. Het ontdekt allerlei dingen in huis die zijn ouders belangrijk vinden of nodig hebben om te kunnen leven. Het kind speelt ermee en leert ervan. Het maakt kennis met andere mensen en met dieren en neemt van zijn ouders over hoe je met hen omgaat. De leefwereld van het kind dijt almaar uit, van de veilige en knusse beslotenheid van de wieg naar het huis, de straat en verder. De leefomgeving van de wieg, de box, de kamer en het huis is door de ouders ingericht. De straat en alles wat daarachter ligt niet meer. Dat hoort bij de samenleving als geheel. Daarin speelt de overheid een grote rol en groepen mensen die zich op een of andere manier verenigd hebben.

Kinderen krijgen ondersteuning van hun ouders en andere volwassenen om thuis te raken in die leefwereld. Dat gebeurt aanvankelijk spelenderwijs, maar ook al snel lerend. Anderen raken erbij betrokken, familieleden, de leidsters in een peuterspeelzaal, en dan de leerkrachten in een basisschool. Verzorging, opvoeding en onderwijs lopen in elkaar over en overlappen elkaar. Ze zijn nodig om het kind later een eigen en als het kan goede plek te geven in de wereld. Wat houdt dat in? Het antwoord ligt eigenlijk voor de hand. Kinderen moeten volwassen mensen worden die een zinvol bestaan opbouwen waarin ze hun mogelijkheden kunnen benutten voor zichzelf en anderen. Ze moeten daartoe verantwoordelijk willen zijn voor de taken die zij op zich nemen. Die taken hebben te maken met hun eigen ontplooiing en met een goed functionerende samenleving. In Nederland betekent het laatste, dat je een verantwoordelijk burger wordt in die samenleving. Die burger streeft de waarden van de grondwet na en houdt zich aan wetten en regels.

De ondersteuning van ouders is dus gericht op de ontwikkeling van een kind tot een autonome persoonlijkheid en tot een verantwoordelijk burger in de samenleving. Deze ondersteuning noemt men opvoeding. Om zover te komen, moet het kind veel weten en kunnen. Dat leert het voor een deel op een natuurlijke manier thuis en op andere plekken in zijn leefomgeving. Dat leert het later ook systematisch en intensief op scholen. De ondersteuning bij het leren op scholen wordt onderwijs genoemd.

In het nadenken over opvoeding in het onderwijs kom je daarom drie begrippen in hun onderlinge samenhang tegen:

Verzorging

- *verzorging*: de hulp van ouders en anderen om zo gezond en veilig mogelijk op te groeien;

Opvoeding

- *opvoeding*: de ondersteuning door ouders en anderen om een autonome persoonlijkheid en een verantwoordelijk burger in de samenleving te worden;

Onderwijs

- *onderwijs*: de ondersteuning door leerkrachten op scholen om veel te weten en te kunnen, zodat je een eigen zinvol en verantwoordelijk bestaan kunt opbouwen.

De drie begrippen overlappen elkaar. Al direct tijdens de verzorging vindt er ook opvoeding van een kind plaats. Onderwijs op school betekent altijd ook

Verantwoordelijk burger

Autonome persoonlijkheid

opvoeding en soms, vooral bij jonge kinderen, ook verzorging. In het vervolg van dit boek zal het vooral over opvoeding gaan.

Opdracht 1.1

Lees casus 1.1 door en vul daarna het schema van figuur 1.1 in. Je vindt figuur 1.1. na de casus.

Casus 1.1 'Ik geloof dat ik Jason uit een poepluier moet pellen'

De laatste ouders zijn verdwenen. Elly en Tamara hebben nu het rijk alleen met hun peuters. Vanmorgen zijn er vijftien komen opdagen. Dat noemen ze een volle bak.

De peuters zitten in de kring en wachten geduldig op wat komen gaat. Er is vandaag een jarige, maar Abdel wil de feestmuts niet op. Dat vindt hij maar niks. Hij wil trakteren. Met een vingertje wijst hij naar een grote mand die op een tafeltje bij de deur staat. Hij kan het nog allemaal niet goed zeggen, daarvoor spreekt hij te slecht Nederlands. In de mand zit zijn traktatie. Hij staat op en loopt naar de mand. 'Zullen we dan wel voor je zingen?', probeert Tamara hem op andere gedachten te brengen. Dat komt niet over. Met zijn grote bruine ogen blijft Abdel bij de mand staan en wijst. Als de juffen niet reageren, probeert hij zelf de mand op te tillen. Abdel is een volhoudertje, weten Elly en Tamara. 'Je mag zo trakteren, maar eerst gaan we kaarsjes aansteken en voor je zingen.' Tamara loopt naar hem toe, pakt zijn handje en neemt hem met zachte dwang mee naar de kring. Daar staat de verjaardagsstoel al klaar. Abdel geeft zich gewonnen. Op de verjaardagsstaart, een oud etalagemodel van een bakker, steekt Elly drie kaarsjes aan. Abdel wil de muts met een grote 3 nu wel op. Tijdens het zingen van het verjaardagslied dwalen zijn ogen naar de mand bij de deur. Dan mag hij trakteren. Elly legt de versnaperingen op een versierde schaal. Zij let erop dat elk kind dankjewel zegt als het iets lekkers van de schaal pakt.

Terwijl Abdel de kring rondgaat, zegt Tamara zachtjes tegen Elly: 'Ik geloof dat ik Jason uit een poepluier moet pellen.' Ze neemt Jason mee naar de toiletten. Daar is ook gelegenheid om de peuters te verschonen. Gwen maakt aan Elly duidelijk dat ze moet drukken. Dat kan ze al zonder

hulp van een juf. 'Ga maar met Tamara mee', zegt Elly tegen Gwen.

Na het voorlezen, de kringspelletjes en de vrijspelperiode is het om tien uur tijd voor eten en drinken. De plastic mand met drinkbekers, koeken, crackers en bakjes geschild fruit staat in het midden van de kring. Tamara en Elly helpen bij het openmaken van de bekers en de bakjes. 'Nog even wachten tot alle kinderen klaar zijn, dat weten jullie wel, hè!', zegt Elly tegen de kinderen. Micky houdt zijn geopende beker met chocolademelk schuin omdat hij helemaal in beslag wordt genomen door Tamara die worstelt om de verpakking van een cracker open te krijgen. De chocolademelk loopt over zijn broek. Elly ziet het. 'Mick, hou je beker recht!' Met keukpapier en een natte doek moet er gedept en gedweild worden.

'Moet je plassen, Bastiaan?', vraagt Elly. Bastiaan zit te wippen op zijn stoeltje, terwijl hij met zijn handen over zijn plasser wrijft. 'Jij moet plassen, ... jij moet plassen...?', zegt Bastiaan met een klein, vragend stemmetje. Als Bastiaan moet plassen vraagt hij altijd: 'jij moet plassen?' Hij wil dan eigenlijk zeggen: 'Ik moet plassen.' Elly maakt zijn broek los. 'Ga maar gauw', zegt ze tegen Bastiaan. Met zijn half afgezakte broek loopt Bastiaan naar de wc. Het duurt even voor hij terug is. Tamara heeft dat in de gaten. 'Wil jij even kijken hoe het met Bastiaan gaat?', vraagt ze aan Elly. Als ze over het muurtje van de wc's kijkt, ziet ze dat Bastiaan er samen is met Gerald. Ze hebben veel belangstelling voor elkaars piemel en ook de inhoud van de toiletpot is schijnbaar buitengewoon interessant.

Als Elly met Bastiaan en Gerald terugkeert in de kring is Tamara bijna klaar met de bekers, bakjes en pakjes. 'Heb jij geen eten en drinken meegekregen van mama?', vraagt Elly aan Enrico. Hij kijkt Elly aan, duim in zijn mond. Elly herhaalt haar vraag. Nee, Enrico's moeder is het verge-

ten. 'Mag wel van mij', bemoeit Benjamin zich ermee. Hij steekt zijn bak met stukjes appel uit naar Enrico. 'Dat vind ik heel lief van je, Benjamin. Lust jij een paar stukjes appel van Benjamin?', vraagt ze aan Enrico. Dat wil hij wel. 'Wat zeg je dan tegen Benjamin?', Enrico kijkt haar met grote ogen aan. 'Nou, wat zeg je dan tegen Benjamin?', probeert ze opnieuw. Er komt zoiets als: 'dankjewel' achter de duim vandaan. 'Goed zo', prijst ze Enrico.

Uit de koelkast heeft Tamara ondertussen voor Enrico nog een beker melk tevoorschijn getoerd.

Elly begint zachtjes te zingen op de melodie van 'Vader Jacob':

'smakelijk eten, smakelijk drinken,
hap, hap, hap, slok, slok, slok,
dat zal lekker smaken,
dat zal lekker smaken,
eet maar op, drink maar op.'

Sommige kinderen zingen het hele liedje mee, voor anderen is dat nog een hele toer.

Als ze klaar zijn met zingen zegt Elly: 'Eet en drink smakelijk allemaal! In koor wordt die zin

door de peuters herhaald. Thomas kent alleen het woord 'allemaal'.

Na het eten en drinken ruimen de leidsters met de kinderen de boel op. Bekers en bakjes worden in de tassen gestopt. Elly verzamelt de tassen in de grote plastic mand.

Dan is het tijd om naar buiten te gaan. Het is koud, maar er schijnt een heerlijk winterzonnetje. Tamara en Elly helpen de kinderen met hun jassen, mutsen en wanten. Dat is een heel gedoe. Gelukkig hebben een paar kinderen de juf niet meer nodig, maar de leidsters moeten andere kinderen met alles helpen. Ze kunnen zelfs hun muts nog niet over hun hoofd trekken. Als iedereen dik ingepakt in de gang staat, meldt Stefanie zich bij Elly: 'Ik heb geplast', komt er benauwd uit. Elly zucht en kijkt naar Tamara. 'Ga jij maar naar buiten, dan help ik Stefanie wel even', zegt Tamara. Zij verdwijnt met Stefanie naar de toiletruimte. De peuters geven elkaar een hand en twee aan twee lopen ze zachtjes zingend naar buiten. 'Naar buiten, naar buiten,...' begint het liedje dat ze zingen als ze naar de speelplaats gaan.

Figuur 1.1 Gedrag in de peuterspeelzaal

Voorbeelden van verzorgend gedrag:

Voorbeelden van opvoedend gedrag:

Bestaat de taak van de leidsters in deze casus meer uit verzorging of meer uit opvoeding? Motiveer je antwoord.

1.1.4 Leefwereld van ouders en kind

Het gedicht van Walt Whitman laat zien dat kinderen zich in het algemeen zelf willen ontwikkelen. Ze willen hun leefwereld intrekken en onderzoeken wat ze daar tegenkomen. De Amerikaanse onderzoekers hebben aangetoond dat kinderen ook veel zelf kunnen leren. Ze taxeren al heel jong situaties. Ze speuren naar verbanden. Ze zoeken naar verklaringen. Goede opvoeding sluit daarbij aan. Ouders stimuleren dit ontdekken, onderzoeken en leren. Ze zorgen voor een omgeving die voldoende uitdagingen biedt voor hun kind. Ze denken mee en stellen waar nodig grenzen. Want niet alles wat kan, moet ook. Soms zijn de uitdagingen te groot of te gevaarlijk. Soms passen mogelijke activiteiten niet in het leefpatroon van de ouders. Onder de vele wegen naar volwassenheid bevinden zich ook dwaalwegen, tenminste in de ogen van de ouders. In goede opvoeding is echter het belangrijkste dat men aansluit bij signalen van het kind en die probeert te begrijpen. Of men ook werkelijk op die signalen ingaat, hangt af van de levensmogelijkheden van de ouders, hun instelling tegenover hun kind en hun opvoedingsdoelen.

Aansluiten bij het kind

In de verzorging en opvoeding van hun kind zullen verreweg de meeste ouders ernaar streven dat hun kind zich op zijn gemak voelt en tevreden is met wat hij aantreft en krijgt. Als kinderen zich prettig voelen, groeien zij beter en ontwikkelen ze zich stabiel. Ouders creëren een prettige sfeer door op een warme en vriendelijke manier met hun kind om te gaan. Zij doen dat tevens door de inrichting van de leefomgeving, zoals je in deze paragraaf kon lezen. Steeds meer ouders besteden ook aandacht aan kleuren in die omgeving. Speelgoed voor jonge kinderen is vaak in de primaire kleuren rood, geel en blauw uitgevoerd. De muren van de slaapkamer van het kind worden nogal eens in warme pasteltinten geschilderd.

Leefomgeving

Geuren kunnen eveneens bijdragen aan een prettig of onaangenaam gevoel. Kinderen houden meestal niet van scherpe en uitgesproken geuren. Toen oma aan haar zesjarige kleinzoon vroeg of hij een leuke juf had op school, zei hij: 'De juf is wel aardig, maar ze stinkt.' Dat hoeft niet te betekenen dat deze leerkracht haar lichaamshygiëne verwaarloosde. Het kan ook zijn dat zij voor hem een te sterk parfum gebruikte.

De leefwereld van ouders en kind bevindt zich niet op een geïsoleerde plek in de wereld. Veel kinderen groeien op in de bebouwde kom van een dorp of een stad. Dat is enerzijds een boeiende uitdaging voor kinderen. Het gedicht van Walt Whitman geeft dat beeldend aan. De naaste omgeving van het ouderlijk huis biedt echter ook gevaren. Het intense verkeer is zo'n gevaar. Mensen kunnen een bedreiging vormen, van pestende kinderen tot kinderlokkers, criminelen en terroristen. Ouders kunnen daar soms zwaar aan tillen. Dat is begrijpelijk, zeker als je in buurten of wijken woont waar geweld op straat regelmatig voorkomt.

Onveiligheid

Onveiligheid in de wereld is echter van alle tijden. Wie daar in de opvoeding te veel aan toegeeft, gaat het eigen kind overbeschermen. Het mag nooit alleen in de kamer zijn. Het mag nooit zonder toezicht in de tuin of de straat op. Dat is logisch als het om jonge kinderen gaat, die nog geen gevaar zien. Maar vroeg

Loslaten

of laat zal de ouder het kind toch meer moeten loslaten. Anders komt zijn drang om zijn wereld te verkennen in de knel. De psychologe Martine Delfos zegt het zo:

'Kinderen worden in de watten gelegd, naar school gebracht en gehaald. Ze hebben geen frustraties meer die ze kunnen overwinnen. Het onderwijs is volledig gericht op 'leuk'. Ik denk dat we kinderen te veel verwennen, zowel thuis als op school. Je moet juist zo vaak mogelijk dingen doen waarvan je denkt dat je ze niet kunt. Moeilijke dingen, geen leuke dingen. Als je dat goed doet, voel je je briljant omdat je je eigen grenzen hebt verlegd. Dat geeft uiteindelijk het meeste plezier.'

(Bron: *Elsevier*, 4 december 2004)

De Britse socioloog Frank Furedi deed onderzoek naar de neiging van ouders om hun kinderen te veel te beschermen. Hij constateert onder andere:

'Er bestaat geen degelijk alternatief voor loslaten. Paniekerig ouderschap heeft een averechts effect. Als de kinderen tegen gevaren beschermd worden, krijgen ze de kans niet zelf situaties te leren inschatten en zelfvertrouwen en veerkracht te ontwikkelen. Een dergelijke oefening in psychologisch doorzicht staat veel meer garant voor hun veiligheid dan het huidige regime van permanent toezicht door volwassenen.' (2001, p. 203)

Bescherming bieden**Ruimte geven**

Veiligheid en bescherming bieden zijn belangrijke doelen van de opvoeding. Ze mogen echter nooit overheersend worden voor die andere belangrijke opvoedingsdoelen: ruimte en kansen geven om zelf de wereld te ontdekken. Het vinden van de juiste balans tussen beide groepen doelen is een belangrijke taak voor elke opvoeder, thuis en op school.

1.2 Opvoeden, hoe krijg je daar vat op?

Opvoeden

In paragraaf 1.1 zagen we dat verzorging en opvoeding elkaar overlappen. Maar hoe moet je als ouder je kind verzorgen en opvoeden? Verzorgen valt wel mee. Dat kun je leren. Maar opvoeden is ingewikkelder. Het begrip 'gehechtheid' speelt daarbij een belangrijke rol. Dat begrip komt in deze paragraaf uitgebreid aan de orde. Ook wordt duidelijk dat opvoeding twee dimensies heeft.

1.2.1 Verzorgen

Het verzorgen van jonge kinderen kun je leren. Er zijn opleidingen voor. Moeders volgen cursussen tijdens hun zwangerschap of lezen een praktisch boek. Na de geboorte is er eerst kraamhulp en later bezoeken moeders met hun baby het consultatiebureau. Dat zit dus wel goed. Opvoeden lijkt wat lastiger. In paragraaf 1.1 is aangegeven dat het in de opvoeding om twee hoofdoelen gaat. Ouders proberen bewust of onbewust de persoonlijkheid van het kind te vormen. Zij willen het kind ook thuis laten raken in hun cultuur en in die van de samenleving om hen heen. Uiteindelijk moet ook hun kind later een verantwoordelijk burger van die samenleving zijn. Beide doelen zijn abstracter, minder grijpbaar dan die van verzorging. Je weet als verzorger al gauw wanneer je een

schone luier om moet doen. Je leert snel wanneer een kind aangeeft dat het wil eten. Je kent al na korte tijd de signalen van het kind dat wil gaan slapen. De aanpak van opvoeding is heel wat minder makkelijk te omschrijven met concrete handelingen. Ga maar na. Hoe vorm je de persoonlijkheid van je kind? Wat is dat eigenlijk, een persoonlijkheid? Wat is een verantwoordelijk burger en wat is cultuur? Wat moet je doen om een kind in de cultuur thuis te laten raken? Allemaal vragen waar je eindeloze antwoorden op kunt verwachten.

1.2.2 Gehechtheid

Gehechtheid

Voor de aanpak van opvoeding wordt in dit boek onder andere gebruikgemaakt van de theorie van gehechtheid. Die is zo'n vijftig jaar geleden door de Brise onderzoeker Bowlby ontwikkeld. In Nederland doet de groep onder leiding van de Leidse hoogleraar Van IJzendoorn onderzoek naar gehechtheid van kinderen in allerlei situaties. Volgens van IJzendoorn (2004) is gehechtheid 'de onbedwingbare neiging bij ieder menskind om de nabijheid te zoeken van een beschermende volwassene in tijden van angst, spanning, honger of verdriet'. (p. 22)

Veilig gehecht

De kern van de theorie van gehechtheid is als volgt. Baby's gaan zich hechten aan de volwassene die hen verzorgt, meestal de moeder. Dat loopt niet altijd naar wens. Onderzoekers onderscheiden twee hoofdvormen van gehechtheid: veilig en onveilig gehecht. Kinderen die veilig gehecht zijn, gaan met vertrouwen op onderzoek uit in hun leefomgeving. Is dat een vreemde omgeving en een van de ouders is erbij, samen met een vreemde, dan is er weinig aan de hand. Ze spelen of onderzoeken verder, zijn ook vriendelijk tegen de vreemde. Gaat de ouder weg, dan worden ze angstig, ook als de vreemde hen probeert te troosten. Komt de ouder terug, dan moet het kind even de band herstellen en gaat het vervolgens onverdroten verder met zijn verkenningen.

Onveilig gehecht

Kinderen die onveilig gehecht zijn, reageren verschillend op vreemde situaties. Eén groep maakt het niet veel uit als de ouder weg gaat. Het kind blijft onverstoorbaar bezig met spelen of onderzoeken, maar doet dat wel op een vluchtige en oppervlakkige manier. De vreemde die aanwezig is, krijgt de kans om te troosten als het kind toch in paniek raakt. Als de ouder terugkomt, negeert het kind zijn ouder. Deze groep wordt wel de vermijdend gehechte kinderen genoemd.

Een andere groep blijft zich in de vreemde situatie aan de ouder vastklampen en komt maar aarzelend tot enig spel. Als de ouder weggaat, raakt het kind direct in paniek. Komt deze terug, dan zoekt het kind boos contact, maar weert dat ook meteen weer af. Spelen doet het ook niet meer. Het blijft de ouder nauwlettend en op zijn hoede volgen. Deze groep staat bekend als de ambivalent gehechte kinderen.

Hoe komt het dat kinderen zo verschillend reageren op een vreemde situatie? Er zijn verscheidene verklaringen voor. De eerste en belangrijkste is de aard van de gehechtheid aan de ouder die het intensiefst bij de verzorging en opvoeding van het kind betrokken is. Met de volgende opdracht kan dat duidelijk worden.

Opdracht 1.2

Lees het hierna opgenomen citaat uit Van Beemen (2001) aandachtig door en vul daarna het schema in dat deze opdracht afsluit (figuur 1.2).

Sensitiviteit

Responsiviteit

'Wat maakt nu dat een kind zich uiteindelijk veilig hecht aan de opvoeder? Ligt dat aan het gedrag van het kind of aan de reactie van de opvoeder, of zijn beide even belangrijk? Mary Ainsworth was hier na haar Baltimore-studie heel duidelijk in. Het oudergedrag is in haar visie de belangrijkste determinant van gehechtheid en het sleutelwoord is *sensitiviteit*, ook wel *responsiviteit* genoemd.

Sensitiviteit is een maat voor de kwaliteit van het opvoedend handelen. Het geeft aan in hoeverre de opvoeder de *signalen* van het kind opmerkt, ze juist weet te interpreteren en er effectief (dat wil zeggen: prompt, consequent en adequaat) op reageert. Door deze wijze van reageren weet de opvoeder een gevoel van vertrouwen, toegankelijkheid en bereikbaarheid bij het kind te kweken. Dit zijn voorwaarden die nodig zijn om je bij iemand veilig te voelen.

Veilig gehechte (B-)kinderen

Moeders van veilig gehechte (B-)kinderen reageren sensitief op de signalen van hun kind. Zij bleken meer rekening te houden met de wensen van de baby met betrekking tot de voeding, sneller te reageren op het huilen van hun kind, expressiever te zijn in het oogcontact en beter aan te sluiten op de initiatieven van het kind (bijvoorbeeld door de intensiteit van het spelen af te stemmen op wat de baby kan verwerken). Het gedrag van deze moeders werd door middel van een aantal beoordelingsschalen als sensitief, coöperatief en toegankelijk beoordeeld. Het gedrag van de B-kinderen in de vreemde situatie is in harmonie met dit gegeven. Ze zijn gefrusteerd als de moeder, tegen hun verwachting in, opeens niet meer beschikbaar is, maar zij laten zich bij haar terugkomst gemakkelijk troosten.

Vermijdend gehechte (A-)kinderen

Moeders van vermijdend gehechte (A-)kinderen zijn vooral afwijzend in hun gedrag jegens het kind. Dit kwam onder meer tot uitdrukking in hun afkeer van fysiek contact, hun zakelijke en rigide manier van omgaan met de baby en het snel geïrriteerd raken door huilen of ander weigerachtig gedrag van hun kind, zoals niet willen eten of slapen. Men kan de reactiewijze van deze moeders typeren als consequent insensitief. Het gedrag van de A-kinderen in de vreemde situatie laat zich hierdoor goed verklaren. In stressvolle omstandigheden durft het A-kind geen beroep op de moeder te doen uit angst voor afwijzing. Het eist haar terugkeer niet op en zoekt geen toenadering als zij weer aanwezig is.

Ambivalent gehechte (C-)kinderen

Moeders van ambivalent gehechte (C-)kinderen reageren volgens Ainsworth vooral grillig en onvoorspelbaar. Zij zijn vaak onbereikbaar voor het kind op het moment dat het hen juist nodig heeft, en reageren vooral inconsequent sensitief. C-kinderen lijken in de vreemde situatie door heftige signalen een beroep op de beschikbaarheid van de opvoeder te doen, maar tonen daarbij ook hun frustratie. Hierdoor krijgt hun gedrag het ambivalente karakter van boos zijn en vastklampen tegelijk! (p.154 en 155)

Figuur 1.2 Typen en kenmerken van gehechtheid

Typen van gehechtheid	Kenmerken
Veilig gehechte kinderen (B)	
Vermijdend gehechte kinderen (A)	
Ambivalent gehechte kinderen (C)	

Ik vermoed dat ik wel eens de volgende voorbeelden van A-, B- en C-kinderen ben tegengekomen:

De onderzoeken van Ainsworth leggen de belangrijkste verantwoordelijkheid voor het type gehechtheid bij de ouder, meestal de moeder. Een goede opvoeding betekent dan dat je op een consequente manier sensitief bent voor de signalen van je kind. Vervolgens moet je ook op de juiste manier op die signalen reageren. Dat betekent dat je snel en consequent reageert en niet nu weer zus en dan weer zo.

Andere onderzoekers hebben echter vastgesteld dat er nog meer factoren zijn die de gehechtheid van een kind aan zijn ouder bepalen. Het kind zelf is ook een oorzaak van het al of niet slagen van de goede opvoeding. Dat heeft onder meer te maken met zijn temperament. Kinderen die heel snel bang of erg stressgevoelig zijn, maken het ouders niet altijd makkelijk om evenwichtig te reageren.

Ook de genen van een kind zouden misschien wel een rol kunnen spelen bij gehechtheid. Er lopen momenteel onderzoeken naar het verband tussen de genetische structuur van een kind en een vorm van onveilige gehechtheid, de gedesorganiseerde gehechtheid. Het gaat om angst die niet kan worden overwonnen. Dat komt omdat de ouder die het kind het meeste verzorgt, zelf vaak angstig is. Dat kan bijvoorbeeld komen doordat er iemand gestorven is aan wie deze ouder sterk gehecht was, door een onverwerkt trauma of wellicht omdat deze ouder door haar partner vaak mishandeld wordt. Baby's weten geen raad met die permanente angst van hun verzorger. Ze worden er zelf oncontroleerbaar angstig van. In het eerder beschreven experiment met de vreemde situatie laten gedesorganiseerd gehechte kinderen bizar gedrag zien. Van IJzendoorn (2004):

Temperament

Gedesorganiseerde gehechtheid

'Deze kinderen maken aanstalten om naar hun ouder te kruipen, maar lijken zich onderweg te bedenken en keren de ouder de rug toe. Of ze vervallen op het moment van hereniging met de ouder in een bewegingsloze verstillings van meer dan twintig seconden. Of aan hun gelaatsuitdrukking valt angst voor de binnenkomende ouder af te lezen.' (p. 24).

Het is gebleken dat baby's die een gedesorganiseerde gehechtheid hebben opgebouwd met hun ouder, als kleuter een sterkere neiging tot agressie vertonen. Ze hebben als puber een groter risico dan andere pubers op ernstige emotionele en gedragsproblemen.

Invloeden gezin

Dan zijn er de invloeden van het gezin als geheel. Ouders die onderling flinke problemen hebben of financieel gezien de eindjes nauwelijks aan elkaar kunnen knopen, blijken meer moeite te hebben om consequent sensitief op de signalen van hun jonge kind te reageren. De kans is dan groot dat er een vorm van onveilige gehechtheid van het kind aan zijn ouders ontstaat.

Invloeden samenleving

Ten slotte zijn er uit allerlei onderzoeken verschillen in gehechtheid gebleken die te maken lijken te hebben met de cultuur van de samenleving waarin een kind opgroeit. Als de cultuur bijvoorbeeld voorschrijft dat de moeder de verzorging en opvoeding van haar kind niet uit handen hoort te geven en steeds voor het kind beschikbaar moet zijn, dan is er een grotere kans dat kinderen ambivalent gehecht aan haar raken (C-kinderen). Dat kan betekenen dat deze kinderen grote moeite hebben zich veilig te voelen in een vreemde omgeving. Zo'n vreemde omgeving kan de wachtkamer van de dokter zijn of het consultatiebureau of later de basisschool.

Cultuur

Het temperament van het kind, misschien ook zijn genen, de gezinssituatie of de cultuur van de samenleving rond de ouders, kunnen dus factoren zijn die mede de gehechtheid bepalen. Maar uit veel onderzoek blijkt, dat toch de opstelling van de ouders tegenover het kind de belangrijkste factor is voor het type gehechtheid.

Omdat moeders nog altijd een groot deel van de zorg voor hun baby op zich nemen, hechten deze jonge kinderen ook het sterkst aan haar. Die gehechtheid komt vooral tot stand als de baby tussen zes en twaalf maanden oud is. Uit onderzoek blijkt dat kinderen ook een veilige gehechtheid aan hun vader kunnen ontwikkelen. Als dat met beide ouders het geval is, zullen kinderen een grote kans maken later sterk en evenwichtig te zijn in hun sociale relaties. Veilig gehechte kinderen kunnen het ook aan om tijdelijk door anderen te worden verzorgd en opgevoed. Ze kunnen naar hun grootouders of naar een crèche en later naar een peuterspeelzaal. Het is dan gewenst dat die andere opvoeders eveneens consequent sensitief op de signalen van de kinderen reageren. Bovendien moeten de eigen ouders zich dan wel aan de afspraken houden. Dat blijkt bijvoorbeeld uit het hierna beschreven voorval.

Opdracht 1.3

Lees casus 1.2 door en beantwoord dan de afsluitende vraag.

Casus 1.2 Mijn mama heeft niet gezwaaid

Als de laatste ouder verdwenen is, begint Esther met de kring. Om haar heen zitten 27 jongste kleuters. 'Goeiemorgen, lieve schatten!', zegt ze, terwijl ze de kring rondkijkt. 'Fijn dat jullie er zijn.' Mies staat op van haar stoeltje en loopt met een tekening naar Esther. 'Voor jou', zegt ze. 'Kind, wat prachtig', roept Esther verrast. 'Heb je die voor mij gemaakt?' Mies knikt. Esther houdt de tekening omhoog en laat hem aan de andere kinderen zien. 'Mooi, hè! Die tekening hang ik thuis op mijn prikbord. Vind je dat goed, Mies?' Mies knikt weer en loopt terug naar haar stoeltje in de kring.

Esther pakt een map en begint te bladeren. 'Eens kijken wie vandaag mijn helpers zijn! De helpers mogen in de kring naast haar komen zitten, één links en één rechts. Als juf het lijstje heeft gevonden, zegt ze dat Esmée en Hassan vandaag aan de beurt zijn. Esmée zit toevallig al naast de juf. 'Die zit er al!', roepen een paar kleuters. 'Ja, dat zie ik!', zegt Esther met gespeelde verbazing. Hassan staat op en wisselt van plaats met Jort. Nu zit hij ook naast de juf. Esmée en Hassan helpen de juf en de andere kinderen vandaag met allerlei klusjes. 'Zullen we eens kijken of alle kinderen er vandaag zijn?', vraagt Esther aan de kinderen. 'Dan pak ik de namenlijst.' Ze bladert weer in haar map.

'Juf, Maaïke huilt', zegt Pieter die naast Maaïke zit. Esther kijkt op en ziet het verdrietige snoetje van Maaïke, trillende onderlip en een dikke traan op haar wang. 'Wat is er, lieverd?', vraagt Esther. 'Mijn mama heeft niet gezwaaid', komt het er met een verstikt stemmetje uit. Dan breken de dijken. 'Nou meisje, toch. Is mama vergeten te zwaaien? Kom maar even bij me zitten.' Maaïke staat op en loopt snikkend naar de juf. Esther hijst Maaïke op

school. 'Nou, dat is toch ook wat', zegt ze zachtjes tegen Maaïke die dicht tegen haar is aangekropen. 'Wat een domme mama, hè.' Esther voelt dat haar blouse nat wordt van de tranen van Maaïke. 'Zullen we maar een andere mama voor je gaan kopen?', grapt ze. 'Eentje die niet vergeet te zwaaien.' Ze voelt dat Maaïke 'nee' schudt. 'Hoe kan dat nou!', reageert Sven. 'Je kan toch geen mama kopen in de winkel!' Een paar kleuters schateren het uit. Op het gezicht van Maaïke breekt voorzichtig een lachje door. 'Zullen we vanmiddag samen tegen mama zeggen dat ze niet meer moet vergeten te zwaaien?', vraagt ze. Dat vindt Maaïke een goed idee. 'Kom hier, dan zal ik eerst je toet schoonmaken.' Esther pakt een papieren zakdoekje en maakt het gezicht van Maaïke schoon. 'Snuit ook maar even je neus', fluistert Esther in haar oor. 'Wil je nog even bij me blijven zitten, of ga je weer in de kring?' Maaïke wil bij de juf blijven. Ze huilt niet meer, maar af en toe komt er nog een grote snik uit. 'Zullen we samen de namen gaan doen?', stelt ze aan Maaïke voor. Op haar ene been Maaïke en op haar andere been de klassenmap begint Esther aan het voorlezen van de namen. Als een kind zijn naam hoort, zegt het kind: 'Ja, juf.' Die afspraak heeft ze met de kinderen gemaakt. Sommige kinderen zeggen: 'yes, miss', dat kan ook. Als ze de naam van Timo opnoemt, blijft het even stil. Dan klinkt zachtjes: 'Ja.' De juf herhaalt de naam van Timo. 'Je moet "ja, juf" zeggen', zegt zijn buurvrouw tegen hem. 'Ja, juf', zegt Timo. 'Goed zo, kerel', zegt Esther. Timo is nog niet zo lang op school. Hij vergeet de afspraak nog vaak. Maaïke vindt het genoeg geweest en laat zich van het been van Esther glijden. 'Gaat het weer?', vraagt Esther aan Maaïke. Ze knikt en zoekt haar plekje in de kring weer op. Esther gaat door met het lezen van de namen.

Noem drie kenmerken van de sensitiviteit van Esther tegenover Maaïke.

De vraag in deze paragraaf was: opvoeden, hoe krijg je daar vat op? Uit de gegevens over gehechtheid en sensitiviteit kun je een belangrijke eerste stap afleiden: je kunnen verplaatsen in het kind en zijn signalen. Dat betekent dat je

even je eigen plannen of activiteiten loslaat en aandacht geeft aan wat het kind zou kunnen bedoelen. Een volgende stap is dat je er goed op reageert. 'Goed' is dan dat je bij die vermoedelijke bedoeling van het kind met zijn signaal probeert aan te sluiten. Juf Esther in casus 1.2 snapt dat Maaïke even getroost moet worden, zoals haar moeder dat waarschijnlijk ook zou doen: op je schoot nemen. Dat geeft een veilig en warm gevoel. Toen dat hielp, kon Esther eraan werken om Maaïke te laten accepteren dat het geen boze opzet van moeder was. Ze heeft gewoon even vergeten te zwaaien. Die aanpak lukte. Als Maaïke ambivalent gehecht was geweest aan haar moeder, zou de reactie van Esther waarschijnlijk verkeerd zijn uitgevallen.

Met de genoemde twee stappen heb je natuurlijk nog geen definitief antwoord op de vraag hoe je opvoedt. Daar zit veel meer aan vast. Dat zul je in het vervolg van dit boek ruimschoots merken. Maar je hebt wel alvast de kern te pakken. Wat ook opvalt, is dat bij jonge kinderen verzorging en opvoeding sterk met elkaar verbonden zijn. Bij de ontwikkeling van gehechtheid blijkt dat opvoeding vooral de vorming van de persoon van het kind raakt. Dat was het eerste hoofddoel van opvoeding. Maar ook hier is de cultuur nooit afwezig. Die ben je op twee manieren bij de beschrijving van oorzaken van (on)veilige gehechtheid tegengekomen. De eerste is de cultuur van omgang tussen beide ouders in het gezin waarin de baby opgroeit. De tweede vorm betreft de invloeden die vanuit de cultuur van de samenleving op het handelen van de ouders inwerken. Ook hier zie je dus weer dat opvoeding altijd twee dimensies heeft: de ontwikkeling van het kind tot een persoonlijkheid; het thuis raken van het kind in de cultuur van zijn ouders en de cultuur van de samenleving waarin zij leven.

Samengevat: opvoeding richt zich op:

- de ontwikkeling van het kind tot een autonome persoonlijkheid. Je kunt dat ontwikkelingsgerichte opvoeding noemen;
- de ontwikkeling van het kind tot een verantwoordelijke burger in de samenleving. Je kunt dat taakgerichte opvoeding noemen.

Voor beide dimensies van opvoeding is een veilige gehechtheid van het kind aan de moeder en liefst ook aan de vader een belangrijke voorwaarde.

Ontwikkelingsgerichte opvoeding

Taakgerichte opvoeding

Opvoeden

1.3 Opvoeden, wat wil je ermee?

Doeloriëntaties

Het verzorgen van kinderen heeft een duidelijk doel. De ouders willen dat hun kind gezond opgroeit. Bij opvoeding kun je beter spreken van doeloriëntaties. Je denkt dan aan de richting waarin je het kind graag wilt zien ontwikkelen. Het zal je na de uiteenzetting over gehechtheid niet verbazen dat ouders verschillen in die richting. In deze paragraaf zullen de belangrijkste doeloriëntaties van opvoeding in onze tijd aan de orde komen. Je maakt er kennis mee door de volgende opdrachten uit te voeren.

Opdracht 1.4

Lees het citaat uit Herwijer en Vogels (2004) aandachtig door en vul daarna het schema in dat deze opdracht afsluit (figuur 1.3).

Autonomie

'Allereerst benoemt men in onderzoek de oriëntatie *autonomie* of zelfbepaling. Deze oriëntatie refereert aan opvoedingsdoelen die zijn gericht op de individuele persoonlijkheidsontwikkeling van het kind. Meer in het bijzonder geldt dit het ontwikkelen van zelfvertrouwen, het dragen van verantwoordelijkheid, het kritisch denken, het vormen van een eigen oordeel, het rechtvaardig zijn en het omgaan met gevoelens en emoties. Het is bij uitstek de oriëntatie die als passend bij de huidige geïndividualiseerde samenleving wordt beschouwd.

Sociaal gevoel

De tweede oriëntatie is *sociaal gevoel*. Deze oriëntatie omvat doelen voor sociale persoonlijkheidsontwikkeling, zoals verdraagzaam zijn, solidariteit, rekening houden met anderen, behulpzaamheid, respect voor andersdenkenden en niet discrimineren. Sommige onderzoeksresultaten tonen aan dat ouders sociaal gevoel als onmisbaar beschouwen voor de ontwikkeling van autonomie bij het kind. Als sociaal gevoel niet of onvoldoende wordt gestimuleerd, kan een eenzijdige benadrukking van autonomie leiden tot een egoïstische vorm van individualisme.

Prestatiegerichtheid

De derde theoretische oriëntatie, *prestatiegerichtheid*, verwijst naar opvoedingsdoelen die te maken hebben met houding en gedrag rondom leren. In de empirie komt prestatiegerichtheid naar voren als de minst belangrijke van de generieke oriëntaties. Dit geldt althans (...) voor autochtone ouders. Bij allochtone ouders, vooral bij Turken en Marokkanen, ligt dit anders; voor hen komt deze oriëntatie op de eerste plaats.

Conformisme

Als laatste onderscheidt men de opvoedingsoriëntatie *conformisme*. Hier gaat het om aanpassing aan de sociale omgeving. Er wordt daarmee onder meer verwezen naar doelen als gehoorzaam zijn, orde en regelmaat, leren luisteren naar volwassenen en het hebben van goede manieren.' (p. 23 en 24)

Plaats de volgende doelen achter de juiste oriëntatie in het schema van figuur 1.3:

- rekening houden met anderen;
- hoge cijfers willen halen;
- de leraar gehoorzamen;
- je competent voelen;
- willen weten waarom dingen gebeuren;
- fatsoen tonen;
- zelfstandig een oordeel geven;
- ambitieus zijn;
- anderen niet in de kou laten staan;
- respect hebben voor ouderen.

Opvoedingsoriëntaties

Figuur 1.3 **Opvoedingsoriëntaties en opvoedingsdoelen**

Opvoedingsoriëntaties	Doelen
Conformisme	
Autonomie	
Sociaal gevoel	
Prestatiegerichtheid	

Opdracht 1.5

In het schema van figuur 1.4 staan in de linkerkolom de vier opvoedingsoriëntaties. Je weet nu wat ze betekenen. Vul in de middelste kolom in welk belang jij als toekomstig leraar aan elk van die oriëntaties toekent. Gebruik daarvoor de cijfers 1 tot en met 4. Het cijfer 1 betekent: dit vind ik de allerbelangrijkste oriëntatie om na te streven als ik leraar ben. Het cijfer 4 betekent de minst belangrijke oriëntatie voor mij. Dat laatste hoeft natuurlijk niet te betekenen dat je die oriëntatie helemaal niet wilt gebruiken in je werk als leraar.

Als je de rangorde hebt bepaald, geef dan in de rechterkolom twee voorbeelden bij elke oriëntatie hoe deze in je gedrag in de basisschool te zien en/of te horen kan zijn. Een voorbeeld. Bij 'autonomie' zou ingevuld kunnen worden: 'Ik laat kinderen eerst zelf nadenken over de oplossing van een probleem.'

Figuur 1.4 **Mijn prioriteiten voor opvoedingsoriëntaties**

Opvoedingsoriëntaties	Rangorde	Voorbeelden van hoe ik dat doe
Conformisme		
Autonomie		
Sociaal gevoel		
Prestatiegerichtheid		

Het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) heeft bij elke opvoedingsoriëntatie drie doelen geformuleerd. Die zie je in het overzicht van figuur 1.5.

Vervolgens heeft het SCP met een enquête deze twaalf doelen voorgelegd aan ouders van kinderen tussen vier en zestien jaar uit verschillende bevolkingsgroepen. De rangorde die zij geven aan de vier opvoedingsoriëntaties lopen uiteen. De twaalf doelen worden niet alle even belangrijk gevonden. Hier volgen de bevindingen:

- De overgrote meerderheid van de ouders vindt elf van de twaalf doelen uit figuur 1.1 belangrijk tot zeer belangrijk. Een uitzondering vormt het doel 'slim zijn'. Dit doel kun je op meer manieren uitleggen, dus het is niet zo'n slim opvoedingsdoel.
- De doelen die het allerhoogste scores zijn: verantwoordelijkheidsgevoel hebben; rekening houden met anderen; goede manieren hebben.

Opvoedingdoel SCP

Figuur 1.5 **Opvoedingsdoelen SCP**

Opvoedingsoriëntaties	Doelen
Conformisme	<ul style="list-style-type: none"> · respect hebben voor ouderen · goede manieren hebben · ouders gehoorzamen
Autonomie	<ul style="list-style-type: none"> · verantwoordelijkheidsgevoel hebben · zelfstandig oordelen · willen weten waarom dingen gebeuren
Sociaal gevoel	<ul style="list-style-type: none"> · verdraagzaam zijn · rekening houden met anderen · behulpzaam zijn
Prestatiegerichtheid	<ul style="list-style-type: none"> · het hebben van goede schoolresultaten · ijverig en ambitieus zijn · slim zijn

Meningen van ouders

- De doelen die het laagste scoren (maar wel belangrijk worden gevonden!) zijn in volgorde van afnemende belangrijkheid: goede schoolresultaten hebben; willen weten waarom dingen gebeuren; ijverig en ambitieus zijn; slim zijn.
- Ouders maken in hun waardering voor de doelen en de oriëntaties geen verschil tussen jongens en meisjes. Wel speelt de leeftijd van een kind mee, hoewel autonomie of zelfbepaling voor alle leeftijden even belangrijk wordt gevonden. Ouders van kinderen in de basisschool vinden sociaal gevoel en conformisme belangrijker dan ouders met kinderen in het voortgezet onderwijs. Die laatsten hechten meer aan prestaties.
- Moeders hechten meer aan sociaal gevoel en vaders meer aan prestaties.
- Een alleenstaande ouder vindt autonomie belangrijker dan ouders in een tweeoudergezin. De laatsten zien meer in conformisme.
- Ouders die hoger opgeleid zijn en goed verdienen, vinden autonomie en sociaal gevoel belangrijker dan conformisme. Bij ouders met een lage opleiding en een matig tot gering inkomen is dat omgekeerd. Deze ouders leggen ook meer nadruk op prestaties.
- De geloofsovertuiging van ouders speelt ook een rol bij de waardering van opvoedingsoriëntaties. Ouders zonder geloofsovertuiging hechten meer aan autonomie dan aan conformisme. Bij protestantse ouders is dit omgekeerd. Rooms-katholieke ouders vinden beide oriëntaties even belangrijk.
- Politieke voorkeur blijkt eveneens mee te spelen in de waardering van de vier oriëntaties. Ouders die op 'klein' links en D66 stemmen, hechten het meest aan zelfbepaling, net als de VVD-stemmers. Die laatste groep vindt overigens conformisme ook heel belangrijk, maar hecht minder aan sociaal gevoel. Stemmers op de PvdA en het CDA neigen iets meer naar conformisme en iets minder naar autonomie. CDA- en kleinrechtstimmers vinden sociaal gevoel heel belangrijk.
- In het algemeen vinden allochtone ouders prestaties belangrijker dan de andere oriëntaties. Zij denken daarbij niet alleen aan goede resultaten op

scholen, maar vooral ook aan het bereiken van een goede maatschappelijke positie en een goed inkomen. Bij Turken en Marokkanen komt prestatiegerichtheid op de eerste plaats, bij Chinezen en creolen (veelal Surinamers) op de tweede plaats. Ter vergelijking, autochtone ouders zetten prestatiegerichtheid op de vierde en dus laatste plaats.

- Chinezen vinden conformisme het belangrijkste. Zij stellen hoge eisen aan de werk- en leerhouding van hun kinderen. Dat geldt ook wel voor Turkse ouders. Creoolse moeders hechten het sterkst aan autonomie, op te vatten als economische zelfstandigheid. Net als autochtone ouders gaan zij meer uit van de mogelijkheden van het kind.

Vergeleken met tien tot vijftien jaar geleden neemt de waardering voor autonomie iets af en die voor conformisme toe. Dat blijkt vooral bij jonge ouders het geval te zijn. De sterkere nadruk op conformisme betekent niet dat veel ouders weer terug willen naar simpele gehoorzaamheid en gewoon je aan de regels houden. Dat zou een autoritaire opvoedingsstijl inhouden. Autochtone ouders in onze tijd vinden dat regels moeten worden nageleefd vanuit inzicht en overtuiging en na overleg. Dat noemt men een autoritatieve stijl, ook wel een stijl met gezag en begrip. Allochtone ouders vatten conformisme meestal traditioneler op: onvoorwaardelijk respect; bescheidenheid; volgzzaamheid.

Er bestaat overigens nog een derde opvoedingsstijl, die van *laisser faire* of de toegeeflijke stijl. In het volgende citaat uit De Munnik en Vreugdenhil (2003, p. 45) kun je de verschillen tussen de drie stijlen lezen.

Autochtone ouders

Allochtone ouders

Opvoedingsstijlen**Autoritaire opvoedingsstijl****Stijl met gezag én begrip/autoritatief****Toegeeflijke stijl/laisser faire****'Opvoedingsstijlen**

- *Een autoritaire opvoedingsstijl.* Deze ouders proberen het gedrag van het kind te vormen en te controleren op grond van traditionele waarden. Zij hechten aan gehoorzaamheid en proberen zo veel mogelijk het onderhandelen met hun kinderen te vermijden. Als kinderen in hun gedrag afwijken van wat de ouders willen, krijgen ze straf, ook om hun eigen willetje in te tomen. Deze ouders hebben de neiging hun kinderen afstandelijk en wat kil te benaderen.
- *Een stijl met gezag én begrip/autoritatief.* Deze ouders controleren intensief wat hun kinderen doen en laten. Ze stellen grenzen met duidelijke regels en hoge normen, leven die voor en leggen ze argumenterend uit. In het gesprek over het gedrag van hun kinderen gaan deze ouders ervan uit dat kinderen ook rechten hebben. Afwijkend gedrag wordt gecorrigeerd, maar altijd met een beroep op de afgesproken omgangsregels. Ze luisteren welwillend naar de eigen mening daarover van hun kinderen, zonder die altijd te accepteren. Hun kinderen worden gestimuleerd hun eigen individualiteit te ontwikkelen en aangemoedigd zelfstandig te worden. Daar krijgen ze ook de ruimte voor. Deze ouders kenmerken zich door een warme en attente relatie met hun kinderen.
- *Een toegeeflijke stijl/laisser faire.* Deze ouders oefenen weinig controle uit op hun kinderen; soms omdat ze niet zo hechten aan discipline, soms omdat ze vinden dat kinderen zich vanuit hun eigen ervaringen moeten kunnen ontwikkelen. Zij geven hun kinderen veel speelruimte om zelf te bepalen wat ze doen en hoe ze dat willen plannen. Ze polsen hun kinderen regelmatig over het dagelijks leven in het gezin!

Opdracht 1.6

In het schema van figuur 1.6 vind je in de linkerkolom drie typen basisscholen genoemd. Ga voor elk type na welke voorkeuren van ouders voor de twaalf opvoedingsdoelen van de SCP je daar tegen zult komen. Gebruik daarvoor ervaringen in stagescholen. Raadpleeg Google waar je op de titel van de drie scholen duizenden websites vindt en lees boeken als Juf met staarten op een zwarte school van Eefje Pleij. Kijk nog eens naar wat je in opdracht 1.5 aan voorbeelden van jezelf hebt ingevuld. In welk schooltype zou jij willen werken en waarom? Vul daarvoor de onderste rij van figuur 1.6 in.

Figuur 1.6 **Scholen verschillen in opvoedingsdoelen**

Typen basisscholen

Deze belangrijke doelen voor opvoeding verwacht ik bij de meeste ouders van die school aan te treffen:

Witte school

Gemengde school

Zwarte school

Ik wil het liefste werken in een, omdat ik

.....

1.4 Opvoeden, wat betekent dat in school?

Je kent nu in grote lijnen het verschil tussen verzorging, opvoeding en onderwijs. Je weet ook dat alle drie in de basisschool voorkomen, vaak in samenhang met elkaar. Veilige gehechtheid is voor een kind van levensbelang om tot een evenwichtige en zelfstandige persoonlijkheid op te groeien. Daarmee is een van de opvoedingsoriëntaties genoemd. Er zijn er nog drie: conformisme, sociaal gevoel en prestatiegerichtheid. Je hebt inmiddels ontdekt dat je bij ouders van leerlingen alle vier oriëntaties zult tegenkomen. Zij verschillen onderling in wat zij de belangrijkste oriëntatie vinden. Daar krijg je mee te maken als je onderwijs geeft aan hun kinderen. Sensitiviteit voor signalen van kinderen zal ook voor jou een belangrijke eigenschap moeten zijn om kinderen een veilig gevoel te geven in je groep. Zij zullen zich dan aan je gaan hechten en jij aan hen. Als dat lukt, heb je de kern van opvoeding op school te pakken. In de nu volgende casus over Ella met haar gedragsmoeilijkheden en haar lerares Laura Ecken kun je daarvan iets waarnemen (casus 1.3).

Casus 1.3 Laten merken dat je om hen geeft

Ella stond te schreeuwen in de rij toen we terugkwamen uit de eetzaal van de school. Toen ik haar zei daarmee te stoppen, begon ze tegen mij te schreeuwen. Ik zei haar dat ik geen zin had om daarnaar te luisteren en vroeg haar om in het lokaal op te schrijven wat zij anders had kunnen doen dan schreeuwen in de rij en naar mij. Ze schreef op wat ze had moeten doen en voegde daar een briefje aan toe: 'Voor mijn leraar, juf Ecken. Ik hou oneindig veel van U. Ik meende het helemaal niet. Dat weet u toch. Liefs juf Ecken.' We lazen samen de brief en ik zei haar dat ik kon zien wat zij had moeten doen en dat ik hoopte dat ze dat voortaan ook zou doen.

Nog geen half uur later begon ze weer tegen me te schreeuwen. Ik zei: 'Ella, nee! Ik wil dit echt niet! Pak een stuk papier en schrijf op waarom dit niet goed is!'

En ze schreef: 'Beste juf Ecken, ik had niet zo brutaal mogen zijn en moeten doen wat u zei: niet praten en terug gaan naar mijn plaats. Alleen maar: "Ja juf" en gaan. Ik hou van u. Dag, Ella. En de volgende keer doe ik wat ik heb gezegd.' Ze probeerde het echt. Toen ze me het briefje gaf, las ik het en deze keer schreef ik iets terug: 'Ik hou ook van jou! Ik reken op je! Ik weet dat je het kunt. Ik hou oneindig veel van je. Juf Ecken.' Toen Ella deze woorden las, liet ze haar meest gulle lach zien.

(Bron: ontleend aan Watson, 2003, p. 47 en 48)

Met opvoeden in het onderwijs kun je net als thuis de hoofddoelen van opvoeding nastreven: de ontwikkeling van kinderen tot zelfstandige persoonlijkheden en verantwoordelijke burgers. Dat klinkt logisch, maar lang niet iedereen is het daarmee eens. Er zijn mensen die vinden dat opvoeding vooral een taak van de ouders is. De kerntaak van de school is onderwijs. Anderen menen dat de school nog steeds te weinig doet aan opvoeding.

Het Sociaal en Cultureel Planbureau (zie Herwijer en Vogels, 2004) interviewde ouders van vier- tot vijftienjarige kinderen over de taakverdeling tussen ouders en school. De onderzoekers hanteerden daarbij dertien taken. Daarvan verwachtte men dat deze zowel voor de school als voor de ouders zouden kunnen gelden. In het overzicht van figuur 1.7 kun je zien welke taken ouders vooral voor zichzelf zien, welke volgens hen vooral door de school horen te worden vervuld en welke vooral samen zouden moeten worden aangepakt.

Taakverdeling ouders en school

Figuur 1.7 Overzicht toekenning van taken door ouders (SCP-rapport)

Taken vooral voor de ouders	Taken vooral voor de school	Taken die samen moeten worden aangepakt
<ul style="list-style-type: none"> • kinderen goede manieren bijbrengen • kinderen gezonde leefgewoonten leren • kinderen seksuele voorlichting geven • kinderen van werkende ouders na schooltijd opvangen • kinderen helpen bij de vorming van een levensbeschouwing • kinderen vormen tot evenwichtige mensen 	<ul style="list-style-type: none"> • kinderen met leer-moeilijkheden helpen 	<ul style="list-style-type: none"> • kinderen leren rekening te houden met anderen • kinderen respect voor mensen uit andere culturen bijbrengen • kinderen milieubewustzijn bijbrengen • kinderen met psychische problemen helpen • kinderen belangstelling voor cultuur bijbrengen • kinderen belangstelling voor politiek bijbrengen

Bij figuur 1.7 moeten wel enkele kanttekeningen gemaakt worden. In de eerste plaats is de enquête in 2000 afgenomen. Sindsdien is er maatschappelijk en wereldwijd nogal wat gebeurd in de omgang met elkaar van mensen uit verschillende culturen in ons land. Het kan zijn dat de enquête op sommige punten nu anders zou uitvallen. Verder moet het woordje 'vooral' serieus worden genomen. Er zijn soms grote groepen die van de gemiddelde mening afwijken. Een paar voorbeelden:

- De taak 'kinderen vormen tot evenwichtige mensen' moet volgens 51% van de ouders inderdaad in het gezin worden uitgevoerd. Een flinke minderheid denkt daar dus anders over. Waarschijnlijk zien de meeste ouders uit die laatste groep dit als een gemeenschappelijke taak.
- Bijna de helft van de ouders (47%) vindt de taak 'hulp bij leermoeilijkheden' een gemeenschappelijke taak voor school en gezin.

Opdracht 1.7

Ga voor jezelf na hoe jij die verdeling van taken over de drie kolommen zou maken. Geef redenen waarom. Gebruik daarvoor het schema van figuur 1.8.

Figuur 1.8 Taakverdeling in de school

Taken vooral voor de ouders	Taken vooral voor de school	Taken die samen moeten worden aangepakt
-----------------------------	-----------------------------	---

Mijn toelichting:

Persoonlijkheidsvorming**Burgerschap****Taakgerichte opvoeding**

Allochtone ouders blijken minder te hechten aan taken die zij samen met de school uitvoeren. Bij hen geldt het standpunt dat zij voor de opvoeding zorgen en de school voor het onderwijs. In hun visie moeten dat gescheiden terreinen en verantwoordelijkheden blijven. Van de twee hoofddoelen van opvoeding, persoonlijkheidsvorming en ontwikkeling tot verantwoordelijk burgerschap, vinden zij dus alleen de tweede een taak voor de school. Die taak moet dan vooral opgevat worden als leerstofgericht onderwijs en taakgerichte opvoeding in de vorm van het aanleren van goede manieren. Gedraagt een kind zich op school niet behoorlijk, dan moet het op school worden gestraft en de ouders horen dat thuis nog eens ferm over te doen, vinden veel allochtone ouders. Als illustratie daarvan krijg je de volgende casus uit het boek van Eefje Pleij (2004), die onderwijzeres was op een school in Bos en Lommer in Amsterdam met hoofdzakelijk allochtone kinderen. Eefje is met haar klas naar het Dolfinarium geweest en later blijkt dat een flink aantal van haar leerlingen daar een kettinkje heeft gestolen. Eefje verzint een list om hen dat schriftelijk te laten opbiechten. De kinderen doen dat en zijn zeer onder de indruk. Vanaf dat moment begint casus 1.4.

Casus 1.4 De gestolen kettinkjes

'Ga allemaal in de kring zitten', zeg ik als ik binnenkom. Nog nooit heeft mijn groep zo snel een perfecte cirkel gevormd. 'Ik moet met jullie praten.' Mijn stem trilt. 'Ik heb jullie blaadjes gelezen en ik ben verschrikkelijk geschrokken: tien kinderen uit deze klas hebben gestolen.' Ik kijk iedereen één voor één aan. 'Jullie hebben er bijna voor gezorgd dat ik ontslagen ben, ik ben namelijk verantwoordelijk voor jullie en als jullie stelen, word ik erop aangekeken.' De tweede leugen vandaag. De tranen staan weer in mijn ogen en terwijl ik om me heen kijk, zie ik dat bijna mijn hele klas huilt. De doos met tissues wordt doorgegeven alsof het een lekkere traktatie is. 'Ik wil graag weten waarom. Waarom hebben jullie dit gedaan?', vraag ik aan de groep.

Fatima vertelt als eerste: 'Ik had geen geld bij me en ik wou zo graag een kettinkje, het was ontzettend druk in de winkel, niemand die het zou merken en toen heb ik het maar gepikt.'

'Ik dacht als Fatima er niet voor hoeft te betalen, dan hoef ik het ook niet', vult Kaoutar aan.

'Dat Fatima het kettinkje heeft gestolen, kan ik nog een beetje begrijpen, al keur ik het niet goed hoor. Maar jij had toch geld bij je?', vraag ik. Ze knikt en haalt de schouders op. Kubra steekt haar vinger op en vertelt dat het gewoon stoer was om te stelen. Kubra, een meisje van wie ik dit nooit zou verwachten, legt uit dat iedereen

elkaar aanstak. Ibrahim geeft uiteindelijk ook toe dat hij een kettinkje heeft gestolen. 'Maar ik heb hem meteen toen ik thuiskwam weggegooid, ik werd een beetje bang', vertelt hij. Nog twee anderen blijken niet meer in het bezit van de gestolen waren. Maar ik vertrouw ze helemaal niet meer. Dit leg ik ze ook uit: 'Jullie zullen mijn vertrouwen weer moeten winnen.'

'Wat is onze straf, juf?', vraagt Sara. 'Gaat u het onze ouders vertellen?', verwoordt ze de gedachte van de klas. Ik zwijg. Heel even laat ik ze lijden. 'Nee', besluit ik mijn stilte. 'Ik weet dat als ik het sommige ouders vertel, ik morgen een paar kinderen met blauwe plekken terugzie. Ik ben daar geen voorstander van, dat is geen oplossing.' De klas knikt. 'Ik wil dat iedereen zijn kettinkje inlevert en als je het hebt weggegooid, dan betaal je twee euro. Die twee euro moet je natuurlijk wel op een eerlijke manier verkrijgen, ga maar een klusje doen of leen het van je broer. Morgen levert iedereen het in.'

'Wat gaat u met die kettinkjes doen?', vraagt Laila.

'Ik zal ze aangetekend opsturen met een excuusbrief, die we samen gaan schrijven. Twee weken lang komen alle extra activiteiten te vervallen, geen theedrinken op vrijdag, geen slagbal en geen muziek in de klas.'

(...)

De volgende dag staan de kinderen te gebaren dat ik de klas niet in mag. Ik laat ze even. Na vijf

minuten stap ik het lokaal binnen. Op mijn bureau ligt een cadeautje en een kaart. In de kaart staan veel sorry's en het spijt me's. In het pakje zit een doosje. Ik schrik als ik het open-

maak: twee goudkleurige klompjes voor in mijn oren. 'Hoe komen...' Ik kan mijn zin niet afmaken, want Sabien gilt er doorheen. 'We hebben er eerlijk voor betaald!'

Na de standpunten van ouders over de pedagogische taak van de school, is het nuttig ook naar de mening van anderen te kijken. Die volgen hierna in een aantal citaten.

Citaat 1: Uit de schoolgids van de Dr. Aletta Jacobsschool te Arnhem:

'Het belang van de betrokkenheid van ouders

De ouders zijn verantwoordelijk voor de opvoeding van hun kind. Een deel van die taak hebben ouders overgedragen aan de school, maar zij blijven verantwoordelijk.

Daarom is het van het grootste belang dat ouders nauw bij het onderwijs betrokken zijn. Bovendien, leert de ervaring, presteren kinderen beter naarmate de ouders meer belangstelling tonen in wat het kind op school doet.

Wat de school van de ouders verwacht

Opvoeden is een recht, maar ook een plicht. Daarom verwacht de school van de ouders dat zij:

- zorg dragen voor de lichamelijke gezondheid van het kind (regelmatig leefpatroon, hygiëne, op tijd naar bed, gezond eten en drinken, lichaamsbeweging);
- zorg dragen voor de geestelijke gezondheid van het kind (warmte en liefde geven, samen dingen doen, belangstelling tonen, aanmoedigen, prijzen wat het kind goed doet, zelfvertrouwen geven).

Opvoedingsadviezen

Voor het schoolgaande kind betekent dit:

- Luister aandachtig als uw kind over school vertelt.
- Toon belangstelling en waardering voor het werk van uw kind.
- Lees voor en doe samen spelletjes.
- Zorg dat uw kind op tijd naar bed gaat.
- Zorg dat uw kind op tijd op school is.
- Kom praten op het 10-minutengesprek.
- Ga niet op vakantie buiten de schoolvakanties.
- Geef vriendschappen de ruimte.

Opvoeden is niet gemakkelijk, goed opvoeden is zelfs verschrikkelijk moeilijk. Kant-en-klare recepten bestaan niet. Het resultaat van opvoeding is pas na jaren zichtbaar.

Iedereen heeft zelf opvoeding 'genoten', maar niemand heeft écht geleerd om kinderen op te voeden. Het is dus absoluut niet vreemd dat ouders vragen hebben over de opvoeding van hun kind. De school wil daarbij helpen door met u mee te denken over die vragen.

Wanneer u met opvoedingsvragen zit, hoe eenvoudig ook, kunt u altijd op school terecht. Ook beschikt de school over een uitgebreid overzicht van instanties die ouders hulp kunnen bieden op allerlei terreinen.'

Citaat 2: Micha de Winter, hoogleraar maatschappelijke opvoedingsvraagstukken:

Democratie

'Te veel individualisme is slecht voor de democratie. Leren doe je voor jezelf, maar ook voor de hele samenleving. En daar ontbreekt het aan. Het leren in het algemeen belang is totaal in het ongerede geraakt. Je wilt toch bereiken dat leerlingen burgers worden in een samenleving? Dan moet je ze leren met verschillen om te gaan. Leren om conflicten op te lossen. Leren wat een democratie is, meedoen, deelnemen.

Ik vind het van groot belang dat een school het pedagogisch initiatief neemt om kinderen enthousiast te maken om te leven in een democratie. Daar hebben scholen echt een taak in en dat gaat verder dan het belang van het individuele kind.'

(Bron: *Elsevier*, 4 december 2004)

Citaat 3: Frans van de Hemel, intern begeleider van een basisschool in Amsterdam-Geuzenveld:

Verschillende werelden

'Deze kinderen spreken alleen op school Nederlands. Thuis wordt Marokkaans, Berber, Turks of een andere eigen taal gesproken. Het probleem is het verschil in cultuur van de kinderen thuis en op school. Er ontstaat noodgedwongen een soort dubbele loyaliteit: twee werelden. Daar worden ze behoorlijk schizofreen van. Thuis straft vader nog genadeloos, met klappen en de zweep. Op school luidt de regel van de week: we blijven van elkaar af! Deze kinderen moeten zich staande zien te houden in verschillende werelden. Van Turkse en Marokkaanse dochters wordt veel minder verwacht dan de zonen. Vooral de Marokkaanse jongens worden stinkend verwend door hun moeders. Voor vader zijn ze bang. Een normaal mens zou er toch op zijn minst moedeloos van worden, denk ik hardop.'

(Bron: *NRC Handelsblad*, 27 november 2004)

Citaat 4: Marion Haanen-Thijs, docent en adviseur management en organisatie bij Stichting Advies- en Begeleidingscentrum voor het onderwijs in Amsterdam:

'Vanwege het feit dat de ouders het kind op de wereld hebben gezet, bestaat er een unieke en fundamentele verbondenheid tussen beiden en is er tussen hen sprake van wederzijdse rechten en plichten. Een leerkracht die klaagt over een kind, dreigt de ouders in een deloyale positie te brengen. De loyaliteit jegens hun kind brengt hen in het geweer tegen de aanval van de leerkracht. Deze vat de reactie van de ouders vaak op als een aanval op zijn deskundigheid. De leraar is daardoor geneigd in de tegenaanval te gaan en de negatieve kanten van het functioneren van het kind nog eens extra te benadrukken. Daardoor zien de ouders zich gedwongen hun loyaliteit verder aan te scherpen enzovoort. Veel van de klachten die bij klachtencommissies terechtkomen, ontstaan op deze manier. Het is belangrijk dat leerkrachten zich in dit soort situaties realiseren dat zij én deel uitmaken van het probleem én deel uitmaken van de oplossing. Er dient met de ouders gezocht te worden naar een gezamenlijke oplossing. "Samen" betekent dat een leerkracht de nodige terughoudendheid betracht en voldoende ruimte laat voor de opvattingen van de ouders. Ouders willen niet op de stoel van de leerkracht gaan zitten, wel willen ze vanuit hun verantwoordelijkheid invloed hebben op de opvoedkundige aspecten van het onderwijs. Dat maakt ouders en leerkrachten partners in zaken die verband houden met het pedagogisch klimaat en bondgenoten waar het gaat om de ontwikkeling van de kinderen.'

(Bron: *JSW*, jaargang 85, nr. 10)

Partners in opvoeding

Verantwoordelijkheid van de ouders

Citaat 5: Kete Kervezee, inspecteur-generaal van het onderwijs:

'Het wordt hoog tijd dat scholen ouders veel meer betrekken bij het onderwijs. Ook ouders hebben plichten, daar mag de school ze wel eens dwingender op wijzen. Je ziet nog te vaak dat ouders hun kind afzetten bij het schoolhek en meteen weer weg zijn. Anderen eisen weer van alles van de school, maar ontlopen hun eigen verantwoordelijkheid. Als ik vroeger de klas uit werd gestuurd, kreeg ik thuis een preek. Die vanzelfsprekendheid moet weer terugkomen, anders is de afstand tussen school en thuis voor een leerling te groot.'

(Bron: *NRC Handelsblad*, 17 april 2004)

Citaat 6: Micha de Winter, hoogleraar maatschappelijke opvoedingsvraagstukken:

'Het onderwijs is te gevoelig voor trends. De opkomst van het nieuwe leren en de *laissez faire*-benadering, zoals gepropageerd op de leduwsscholen vind ik voorbeelden van modieus denken. Het kind geeft daar aan welke kant het op wil en dat betekent volledig vraaggestuurd onderwijs. Ik vind dat geen manier van opvoeden, de volwassene moet de leiding nemen, sturen. Opvoeders die om wat voor reden ook geen grenzen stellen, falen. De volwassene heeft altijd de eindverantwoordelijkheid. Het gaat om autoritatief opvoeden: liefde en aandacht, maar ook duidelijke grenzen zorgen in opvoeding en onderwijs voor het beste resultaat. De autoritaire opvoeding levert geen zelfstandige burgers af, maar ze te veel laten gaan maakt kinderen juist onzeker.' (Bron: *Elsevier*, 4 december 2004)

Autoritatief opvoeden

Citaat 7: Jan Barendse, publicist:

'Er zijn maar weinig pedagogen die erop wijzen dat niet alleen volwassenen, maar ook kinderen onder stress gebukt kunnen gaan. Waarschijnlijk zwijgen veel pedagogen hierover, omdat zij nauw gelieerd zijn aan het onderwijs en daar niet graag een beschuldigende vinger naar richten. Bovendien druist dat in tegen huidige opvattingen over kwalitatief hoogstaand onderwijs. Toch liggen op school de stressrisico's voor het oprapen. Overladen leerstofprogramma's, het begrip effectieve leertijd, de nadruk op taal en rekenen ten koste van "leuke" vakken, het jagen naar resultaat van scholen die bang zijn voor de Cito-toetsen. Het zijn allemaal verschijnselen die leiden tot verhoogde druk op kinderen.

Maar een aantal ouders kan er zelf ook wat van! Als hun op school reeds flink uitgeknepen kind thuiskomt, moet het haasje repje naar pianoles, ballet of naar de sporttraining. En dan gaat het ook weer om prestaties. Ouders kunnen hier zelf wat aan doen door zelf de druk op hun kind te verminderen of door te kiezen voor een school waar nog voldoende ruimte is voor expressievakken, uitjes of spelen, zonder verborgen leerdoelstellingen.'

(Bron: *Inzicht*, november 2000)

Stress

In vijf van de zeven citaten spreken mensen zich uit die beroepshalve veel met het onderwijs te maken hebben. Zij staan er niet dagelijks in en missen de ervaringen uit de eerste hand. Door de afstand die ze hebben, kunnen ze echter ook scherper zien waar school of ouders tekortschieten.

In dit hoofdstuk is tot nu toe aandacht besteed aan de volgende onderwerpen:

- a twee hoofddoelen van opvoeding: ontwikkeling van een zelfstandige en evenwichtige persoonlijkheid en van verantwoordelijk burgerschap;
- b twee typen van gehechtheid: veilig gehecht en onveilig gehecht; dat laatste

- komt op drie manieren voor: vermijdend gehecht, ambivalent gehecht, gedesorganiseerd gehecht;
- c drie opvoedingsstijlen: *laisser faire*, autoritair en autoritatief of de stijl met gezag en begrip;
 - d vier opvoedingsoriëntaties: autonomie, conformisme, sociaal gevoel, prestatiegerichtheid;
 - e de relatie tussen opvoeden thuis en op school in de ogen van ouders.

Opdracht 1.8

Stel eerst vast over welk onderwerp (zie a t/m e) een citaat vooral gaat. Vul daarna kort en bondig in het schema van figuur 1.9 in welk standpunt de auteur van het citaat over dat onderwerp inneemt.

Figuur 1.9 **Analyse van citaten**

Citaten	Onderwerp (een of meer van de letters a t/m e invullen)	Standpunt van de auteur over dit onderwerp
1		
2		
3		
4		
5		
6		
7		

Opdracht 1.9

Formuleer wat jij voor je stagewerk op school op dit moment belangrijk vindt voor elk van de vijf onderwerpen. Gebruik daarvoor het schema van figuur 1.10.

Figuur 1.10 **Mijn mening over de vijf onderwerpen uit het opvoedingsconcept**

Onderwerpen	Mijn standpunt erover
a	
b	
c	
d	
e	

1.5 De pedagogische bekwaamheidseis van de SBL

Bekwaamheidseisen

Stichting Beroepskwaliteit Leraren (SBL)

Als leraar moet je voldoen aan bekwaamheidseisen die door de Stichting Beroepskwaliteit Leraren (SBL) zijn geformuleerd en door de minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen wettelijk zijn verankerd in de Wet Beroepen in het Onderwijs (BIO-wet). Het gaat om zeven bekwaamheidseisen. Dit zijn ze (zie ook de website van de SBL: www.lerarenweb.nl):

- 1 interpersoonlijk competent;
- 2 pedagogisch competent;
- 3 vakinhoudelijk en didactisch competent;
- 4 organisatorisch competent;
- 5 competent in het samenwerken met collega's;
- 6 competent in het samenwerken met de omgeving;
- 7 competent in reflectie en ontwikkeling.

De SBL heeft deze zeven competenties in een handig competentieschema bijengezet (figuur 1.11).

Figuur 1.11 Competentieschema SBL

Overzicht competenties	Met leerlingen	Met collega's	Met omgeving	Met zichzelf
Interpersoonlijk	1			
Pedagogisch	2			
Vakinhoudelijk en didactisch	3	5	6	7
Organisatorisch	4			

De SBL heeft elke competentie beschreven in vijf onderdelen:

- een korte beschrijving van wat de competentie betekent;
- een bekwaamheidseis: daaraan moet je voldoen om competent te zijn;
- wat je moet doen om aan de eis te voldoen: de kerntaken;
- de kennis die je daarvoor nodig hebt: de kennisgebieden;
- enkele voorbeelden (indicatoren) waaraan je kunt zien wanneer je de kerntaken goed uitvoert.

Pedagogische competentie

Een van de zeven competenties is voor opvoeden in het onderwijs direct van belang, de pedagogische competentie. Hier volgt de enigszins bewerkte tekst van die competentie: de korte beschrijving (zie het volgende citaat), de bekwaamheidseis en de kerntaken (zie figuur 1.12), en de kennisgebieden.

*Sociaal-
emotionele
ontwikkeling*

*Pedagogisch
competent*

Leeromgeving

'Pedagogisch competent

De leraar primair onderwijs moet de sociaal-emotionele ontwikkeling sociaal-emotionele en morele ontwikkeling van de kinderen bevorderen. Hij moet hen helpen een zelfstandig en verantwoordelijk persoon te worden. Dat is de verantwoordelijkheid van de leraar primair onderwijs en om die verantwoordelijkheid waar te kunnen maken moet de leraar pedagogisch competent zijn.

Een leraar die pedagogisch competent is, creëert een veilige leeromgeving in zijn groep en zijn lessen. Zo'n leraar zorgt ervoor dat de kinderen:

- weten dat ze erbij horen en welkom zijn;
- weten dat ze gewaardeerd worden;
- op een respectvolle manier met elkaar omgaan;
- uitgedaagd worden om verantwoordelijkheid te nemen voor elkaar;
- initiatieven kunnen nemen en zelfstandig kunnen werken.'

Daarna formuleert de SBL de bijbehorende bekwaamheidseis en de kerntaken voor de leraar (hier in de ik-vorm gezet). Zie figuur 1.12.

Figuur 1.12 **Bekwaamheidseis en kerntaken pedagogische competentie SBL**

SBL-Bekwaamheidseis

2 Pedagogische bekwaamheidseis:
De leraar primair onderwijs onderschrijft zijn pedagogische verantwoordelijkheid. Hij heeft voldoende pedagogische kennis en vaardigheid om een veilige leeromgeving tot stand te brengen waarin kinderen zich kunnen ontwikkelen tot een zelfstandig en verantwoordelijk persoon. Voor een hele klas of groep maar ook voor een individuele leerling.
En dat op een professionele, planmatige manier.

Kerntaken

- 2 Pedagogisch competent:*
- 2.1 Ik vorm een goed beeld van het sociale klimaat in een groep, van het individuele welbevinden van de kinderen en van de vorderingen die zij maken op het gebied van zelfstandigheid en verantwoordelijkheid.
 - 2.2 Ik ontwerp op basis daarvan een plan van aanpak of een benadering om de kinderen te begeleiden naar een veilig en harmonisch leef- en werkklimaat en om hun sociaal-emotionele en morele ontwikkeling te bevorderen.
 - 2.3 Ik voer dat plan van aanpak of die benadering uit.
 - 2.4 Ik evalueer dat plan van aanpak of die benadering en stel het zo nodig bij, voor de hele groep en ook voor individuele kinderen.
 - 2.5 Ik signaleer problemen en belemmeringen in de sociaal-emotionele en morele ontwikkeling van leerlingen en stel, eventueel samen met collega's, een passend plan van aanpak of benadering op.

In het overzicht van figuur 1.12 staat in de rechterkolom globaal wat je moet kunnen om pedagogisch competent te zijn, dus om goed op te voeden in het onderwijs. Daar moet je ook wat voor weten. De SBL noemt de volgende kennisgebieden waar je verstand van moet hebben:

Kennisgebieden

- Je bent vertrouwd met de leefwereld van basisschoolkinderen, hun basisbehoeften, hun verwachtingen en met de culturele bepaaldheid daarvan.
- Je bent bekend met het globale verloop van de sociaal-emotionele en morele ontwikkeling van basisschoolkinderen, met de problemen die zich daarbij kunnen voordoen.

- Je bent bekend met ontwikkelings- en opvoedingstheorieën van het jonge en oudere kind, je bent vertrouwd met verschillende opvoedingspraktijken en met de culturele bepaaldheid daarvan; dit alles met name in hun consequenties voor het onderwijs en voor je doen en laten als leraar.
- Je hebt kennis van processen van identiteitsvorming, zingeving en waardenontwikkeling bij het jonge en oudere kind én van de culturele bepaaldheid daarvan.

Wanneer je de SBL-bekwaamheidseisen, de kerntaken en de verplichte kennisgebieden die erbij horen nauwkeurig leest, ontdek je dat het om de volgende hoofdzaken gaat:

- A De doelen van je pedagogisch handelen in de school zijn volgens de SBL: de ontwikkeling van kinderen tot een zelfstandig en een verantwoordelijk persoon. Het gaat daarbij vooral om de sociaal-emotionele en morele ontwikkeling van kinderen.
- B Om die doelen te realiseren, moet je een veilige leeromgeving tot stand brengen. Als je dat goed doet, kun je de volgende positieve effecten bij kinderen verwachten: zij weten dat ze erbij horen en welkom zijn, dat ze gewaardeerd worden, dat er op een respectvolle manier met elkaar wordt omgegaan, dat ze uitgedaagd worden om verantwoordelijkheid te nemen voor elkaar en dat ze initiatieven kunnen nemen en zelfstandig kunnen werken.

*Ontwikkeling
van kinderen*

*Veilige
leeromgeving*

In de doelen onder A zul je de hoofddoelen uit dit hoofdstuk herkennen: ontwikkeling van kinderen tot een zelfstandige persoonlijkheid en de ontwikkeling van kinderen tot een verantwoordelijk burger van de samenleving. Als je kijkt naar wat de SBL verstaat onder een veilige leeromgeving, dan kom je daarin kenmerken tegen van wat in paragraaf 1.2 een veilige gehechtheid is genoemd. De opvoeder moet daartoe sensitief, coöperatief en toegankelijk zijn. Kijk je naar de doelen (zie A) en naar de effecten die de SBL bij kinderen verwacht van een veilige leeromgeving (zie B), dan kun je vaststellen dat in ieder geval twee van de vier opvoedingsoriëntaties aan de orde komen: autonomie en sociaal gevoel. De oriëntaties conformisme en prestatiegerichtheid komen bij de SBL-omschrijving van pedagogische competentie niet voor. Als je dit vergelijkt met de uitkomsten van onderzoek van het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP, zie par. 1.4), dan kun je vaststellen dat de SBL vooral de oriëntaties belangrijk vindt die ook door autochtone Nederlanders het hoogst worden gewaardeerd. De sterke voorkeur van veel allochtone ouders voor conformisme en prestatiegerichtheid komen dus niet voor in de pedagogische competentie van de SBL.

*Opvoedings-
oriëntaties*

Dat betekent niet dat je daar geen aandacht aan hoeft te besteden. Alleen al in een stad als Amsterdam is meer dan 50% van alle leerlingen in het basisonderwijs allochtoon. Je zult dus in je opvoedingstaak als leraar zeker met deze oriëntaties worden geconfronteerd. Dan moet je ook weten hoe je ermee omgaat. In de zesde SBL-competentie, die over samenwerking met de omgeving, staat een kennisgebied dat je kunt gebruiken bij deze opvoedingstaak. Het luidt: De leerkracht 'is bekend met de leefwereld van ouders of verzorgers en met de culturele achtergronden van de kinderen en hij weet hoe hij daar

rekening mee moet houden in zijn doen en laten als leraar'. Leefwereld moet je hier maar ruim opvatten. Ook de denkbeelden van de ouders kun je er dan toe rekenen.

In de derde SBL-competentie, de vakinhoudelijke en didactische, kom je overigens wel een aanwijzing tegen die te maken kan hebben met prestatiegerichtheid: de leerkracht 'motiveert de kinderen voor hun leertaken, daagt hen uit om er het beste van te maken en helpt hen om ze met succes af te ronden'.

Opvoedingsstijlen

In het SBL-materiaal kom je geen directe verwijzing tegen naar de drie opvoedingsstijlen: autoritair, autoritatief en *laisser faire*. Toch zijn ze op twee manieren voor je werk in school van belang. Kennis ervan zal je helpen om beter te begrijpen hoe ouders met hun kinderen omgaan en welk gedrag je van kinderen kunt verwachten die met de ene of andere stijl zijn grootgebracht. In de tweede plaats kun je je eigen opvoedingsgedrag eraan toetsen. Er wordt van je verwacht dat je de kenmerken van de autoritatieve stijl ontwikkelt. Dat garandeert dat je een voor kinderen betrouwbare en veilige relatie met hen opbouwt. Als die tot stand komt, zullen kinderen ook meer op leren zijn gericht. Ze zullen dan eerder geneigd zijn respect te hebben voor elkaar, samen te werken en verantwoordelijkheid voor elkaar te nemen. Als die effecten optreden, weet je dat je ook bezig bent te voldoen aan de SBL-eis van pedagogische competentie.

Contacten met ouders

In de zesde competentie over samenwerken met de omgeving spreekt de SBL over het onderhouden van goede contacten met de ouders. Dat gaat allereerst over het geven en krijgen van informatie over hun kind. Er staat ook dat je je eigen opvoedingsgedrag tegenover hun kind aan zijn ouders moet kunnen verantwoorden. In overleg met hen dien je ook je werk met dat kind indien nodig aan te passen.

Het is nu tijd de voorlopige balans op te maken van zaken die in dit hoofdstuk aan de orde kwamen. Die zijn enerzijds allerlei hedendaagse inzichten over opvoeding en anderzijds de SBL-competenties 2 (pedagogisch competent), enkele aspecten van 3 (vakinhoudelijk en didactisch competent) en van 6 (competent in samenwerking met de omgeving). In het voorgaande heb je kunnen lezen hoe deze twee zich met elkaar verhouden. In het volgende overzicht staan ze naast elkaar (figuur 1.13). Door uit te gaan van de opvoedkundige inzichten in dit hoofdstuk (linkerkolom) en daar de SBL-competenties zo goed mogelijk in onder te brengen (rechterkolom), ontstaat een beeld van de samenhang tussen die twee soorten gegevens. Je kunt dan ook scherp zien waar de SBL-competenties wel en niet over gaan. De open plekken in de kolom van de SBL-competenties betekenen echter niet dat je op die plaatsen verder als leraar niets hoeft te doen. De reden daarvoor is simpel: je krijgt met wat er links van die open plekken staat te maken in je werk als leraar. In dit boek is daarom uit de beide kolommen één opvoedingsconcept samengesteld. Dat vormt de basis voor de volgende hoofdstukken en biedt een grondslag voor je pedagogische werk in school. Je vindt dat opvoedingsconcept in de volgende paragraaf (paragraaf 1.6).

Opvoedingsconcept

Figuur 1.13 Opvoedingsinzichten en SBL-competenties

Opvoedingsinzichten in dit hoofdstuk*Nastreven van hoofddoelen opvoeding:*

- ontwikkeling van een zelfstandige en evenwichtige persoonlijkheid van het kind: *ontwikkelingsgerichte opvoeding*
- ontwikkeling van het kind tot een verantwoordelijk burger in de samenleving: *taakgerichte opvoeding*

Een veilige relatie met kinderen onderhouden:

- sensitief: openstaan voor signalen van kinderen en er consequent en prompt mee omgaan
- coöperatief: met kinderen meedoen en meedenken
- toegankelijk: beschikbaar zijn als kinderen hulp of ondersteuning nodig hebben
- prettig: ervoor zorgen dat kinderen zich op hun gemak voelen
- veilig: ervoor zorgen dat kinderen zich beschermd voelen tegen gevaren en geweld

Een autoritatieve opvoedingsstijl hanteren:

- intensief controleren wat kinderen doen en laten
- grenzen stellen met duidelijke regels, eisen en normen
- voorleven van regels met argumenten
- rechten van kinderen erkennen en honoreren
- corrigeren van afwijkend gedrag met een beroep op afgesproken regels
- met begrip luisteren naar redenen die kinderen aan hun gedrag geven, zonder die altijd te accepteren
- stimuleren tot initiatief en zelfstandig werken en leren
- betrokken zijn op kinderen en hun doen en laten

Opvoedingsoriëntaties hanteren:

- de ontwikkeling van autonomie/zelfbepaling bij kinderen: verantwoordelijkheidsgevoel; zelfvertrouwen; zelfstandig oordelen; kritisch denken; rechtvaardig zijn; willen weten waarom dingen gebeuren; goed omgaan met gevoelens
- de ontwikkeling van sociaal gevoel: verdraagzaam zijn; solidariteit; rekening houden met anderen; behulpzaam zijn; respect voor andersdenkenden en niet discrimineren
- aandacht voor conformisme in het eigen schoolwerk: goede manieren in het dagelijks schoolleven; gezag van leerkrachten accepteren; orde en regelmaat aanvaarden
- aandacht voor prestatiegerichtheid in het eigen schoolwerk: hoge verwachtingen van kinderen en hun leerresultaten hebben; kinderen stimuleren ijverig en ambitieus te zijn binnen hun mogelijkheden en met accentuering van hun talenten

SBL-competenties

Ontwikkelen van de leerling tot:

- een zelfstandig persoon
- een verantwoordelijk persoon met accent op:
 - sociaal-emotionele ontwikkeling
 - morele ontwikkeling

Een veilige leeromgeving scheppen, met als effecten dat kinderen:

- ervaren dat zij erbij horen en welkom zijn
- ervaren dat ze gewaardeerd worden
- met respect met elkaar omgaan
- verantwoordelijk zijn voor elkaar
- initiatief nemen
- zelfstandig werken

Opvoedingsoriëntaties:

- ontwikkeling autonomie/zelfstandigheid
- ontwikkeling sociaal gevoel/ verantwoordelijk zijn voor elkaar/respect voor elkaar
- de kinderen motiveren voor hun leertaken, hen uitdagen om er het beste van te maken en hen helpen om ze met succes af te ronden

Figuur 1.13 **Opvoedingsinzichten en SBL-competenties** (vervolg)**Opvoedingsinzichten in dit hoofdstuk***Opvoeding thuis en op school op elkaar afstemmen:*

- aandacht voor conformistisch denken van ouders: begrip zonder altijd acceptatie ervan
- aandacht voor prestatiegericht denken van ouders: begrip zonder altijd acceptatie ervan
- gebruikmaken van door ouders gewenste samenwerking met de school op het terrein van opvoeding: kinderen leren rekening te houden met anderen; kinderen respect voor mensen uit andere culturen bijbrengen; kinderen milieubewustzijn bijbrengen; kinderen met psychische problemen helpen; kinderen belangstelling voor cultuur en politiek bijbrengen
- vasthouden aan de hoofddoelen van opvoeding en beargumenteren waarom

SBL-competenties*Contacten onderhouden met ouders:*

- informatie geven over hun kind op school
- informatie bij ouders opdoen over hun kind thuis
- je eigen opvoedingsgedrag verantwoorden aan de ouders
- in overleg met ouders zo nodig je aanpak van hun kind aanpassen

1.6 Hoofddlijnen van een opvoedingsconcept

In paragraaf 1.4 van dit hoofdstuk heb je kennism gemaakt met uitkomsten van SCP-onderzoek naar opvattingen van ouders over opvoeding. Ook heb je in citaten meningen van anderen leren kennen. Hoe moet je nu met ouders omgaan die anders denken over opvoeding dan jij? In hoofdstuk 5 van dit boek zal dit nadrukkelijk aan de orde komen. Hier zijn de volgende hoofddlijnen van belang:

Hoofddlijnen opvoedingsconcept

- Je moet als leraar vasthouden aan de hoofddoelen van opvoeding: de ontwikkeling van kinderen tot evenwichtige en zelfstandige persoonlijkheden en tot verantwoordelijke burgers. Dat past bij wetenschappelijke inzichten over een gewenste ontwikkeling van kinderen; denk maar aan gehechtheid. Dat hoort bij de SBL-eisen én bij de Nederlandse grondwet.
- Je moet een goed contact met de ouders van je leerlingen opbouwen en onderhouden. Dat is lang niet altijd makkelijk (zie Pleij, 2004; Hageman, 2004; Kidder, 1990). Van groot belang is dat de school waarin je werkt op dit punt een duidelijk beleid voert; zie bijvoorbeeld citaat 1 in paragraaf 1.4 van dit hoofdstuk. Een goed contact is dat je probeert de ouders in hun denken en opvoedend handelen te begrijpen, mede tegen de achtergrond van hun cultuur. In gesprekken met hen moet echter ook duidelijk worden wat jij denkt en doet en waarom dat zo is; zie het vorige punt.

Opdracht 1.10

Het is bekend dat leraren in hun opvoedend gedrag vaak terugvallen op wat zij zelf aan verzorging en opvoeding hebben ervaren in hun leven. Dat geldt overigens ook voor ouders! Van leraren wordt echter verwacht dat zij in opvoeding deskundigen zijn. Zij moeten weten wat ze doen en waarom. Zij moeten ook hun handelen kunnen verantwoorden. De SBL-competenties zijn hun richtsnoer.

Om vanuit een duidelijk opvoedingsconcept te kunnen werken, is het daarom nodig eerst goed te weten wat je zelf onbewust aan beelden en gedachten

over opvoeding in je meedraagt. Deze opdracht helpt je daarbij. Beschouw de gegevens die je gaat opschrijven als privé. Jij bepaalt zelf of je die met anderen wilt delen. Gebruik het schema van figuur 1.14.

Figuur 1.14 **Mijn eigen ervaringen met opvoeding**

Pedagogisch zelfonderzoek

Uit mijn eigen kindertijd herinner ik me de volgende bijzonderheden over hoe mijn ouders en anderen mij verzorgd hebben:

- .
- .
- .
- .

De volgende twee ervaringen uit mijn eigen opvoeding vind ik van grote betekenis voor de persoon die ik ben geworden tot nu toe:

• **Ervaring:**

Betekenis voor mijn ontwikkeling:

• **Ervaring:**

Betekenis voor mijn ontwikkeling:

(Tip: probeer je eerst een gebeurtenis voor te stellen die je vroeger emotioneel heeft geraakt. Beschrijf die kort en trek er dan je conclusies uit.)

Nu ik weet wat gehechtheid is, zou ik de gehechtheid van mij aan mijn ouders zo willen omschrijven:

Bij ons thuis waren de volgende opvoedingsoriëntaties dominant (kiezen uit: conformisme, autonomie, sociaal gevoel, prestatiegerichtheid):

Dat blijkt uit het volgende (enkele markante voorbeelden geven):

- .
- .
- .

Als ik terugkijk op mijn opvoeding vermoed ik dat ik met de volgende opvoedingsstijl(en) ben geconfronteerd

- bij mijn ouders:, omdat
- bij een leraar in de basisschool aan wie ik met plezier terugdenk, omdat
- bij een leraar aan wie ik niet met genoegen terugdenk, omdat

Nu ik me voorbereid om leraar te worden, trek ik voor mezelf de volgende conclusies uit de verzorging en opvoeding die ik in mijn leven heb ervaren:

- Dit wil ik vasthouden in mijn eigen opvoedend gedrag tegenover de leerlingen in mijn groep:
- Dit wil ik anders doen dan ik zelf heb ervaren:

Figuur 1.15 **Opvoedingsconcept****Opvoedingsconcept in dit boek***Nastreven van hoofddoelen opvoeding:*

- ontwikkelingsgerichte opvoeding: ontwikkeling van een zelfstandige en evenwichtige persoonlijkheid van het kind; sociaal-emotionele en morele ontwikkeling
- taakgerichte opvoeding: ontwikkeling van het kind tot een verantwoordelijk burger in de samenleving

Een veilige leef- en leeromgeving scheppen met als effecten dat kinderen:

- ervaren dat zij erbij horen en welkom zijn
- ervaren dat ze gewaardeerd worden
- zich prettig en op hun gemak voelen
- zich beschermd voelen tegen gevaren en geweld
- met respect met elkaar omgaan
- verantwoordelijk zijn voor elkaar
- initiatief nemen
- zelfstandig werken

Een veilige relatie met kinderen onderhouden:

- sensitief: openstaan voor signalen van kinderen en daar snel, consequent en goed op reageren
- empathisch: inleven in wat kinderen achter hun gedrag werkelijk zoeken, hun diepste behoeften
- responsief: beantwoorden aan de diepste behoeften van kinderen
- coöperatief: met kinderen meedoen en meedenken
- toegankelijk: beschikbaar zijn als kinderen hulp of ondersteuning nodig hebben

Een autoritatieve opvoedingsstijl hanteren:

- intensief controleren wat kinderen doen en laten
- grenzen stellen met duidelijke regels, eisen en normen
- voorleven van regels met argumenten
- rechten van kinderen erkennen en honoreren
- corrigeren van afwijkend gedrag met een beroep op afgesproken regels
- luisteren naar redenen die kinderen aan hun gedrag geven, zonder die altijd te hoeven accepteren
- stimuleren tot initiatief en zelfstandig werken en leren
- betrokken zijn op kinderen en hun doen en laten

De vier opvoedingsoriëntaties hanteren:

- de ontwikkeling van autonomie/zelfbepaling bij kinderen: verantwoordelijkheidsgevoel; zelfvertrouwen; zelfstandig oordelen; kritisch denken; rechtvaardig zijn; willen weten waarom dingen gebeuren; goed omgaan met gevoelens
- de ontwikkeling van sociaal gevoel: verdraagzaam zijn; solidariteit; rekening houden met anderen; behulpzaam zijn; respect voor andersdenkenden en niet discrimineren
- aandacht voor conformisme in het eigen schoolwerk: goede manieren in het dagelijks schoolleven; gezag van leerkrachten accepteren; orde en regelmaat aanvaarden
- aandacht voor prestatiegerichtheid in het eigen schoolwerk: hoge verwachtingen van kinderen en hun leerresultaten hebben; kinderen stimuleren ijverig en ambitieus te zijn binnen hun mogelijkheden en met accentuering van hun talenten; de kinderen motiveren voor hun leertaken, hen uitdagen om er het beste van te maken en hen helpen om ze met succes af te ronden

Opvoeding thuis en op school op elkaar afstemmen:

- aandacht voor conformistisch denken van ouders: begrip zonder altijd acceptatie ervan
- aandacht voor prestatiegericht denken van ouders: begrip zonder altijd acceptatie ervan
- gebruikmaken van door ouders gewenste samenwerking met de school op het terrein van opvoeding: kinderen leren rekening te houden met anderen; kinderen respect voor mensen uit andere culturen bijbrengen; kinderen milieubewustzijn bijbrengen; kinderen met psychische problemen helpen; kinderen belangstelling voor cultuur en politiek bijbrengen
- vasthouden aan de hoofddoelen van opvoeding en beargumenteren waarom

Contacten onderhouden met ouders:

- informatie geven over hun kind op school
- informatie bij ouders opdoen over hun kind thuis
- je eigen opvoedingsgedrag verantwoorden aan de ouders
- in overleg met ouders zo nodig je aanpak van hun kind aanpassen binnen de hoofddoelstellingen van opvoeding

In paragraaf 1.5 zijn de inzichten over opvoeding uit dit hoofdstuk en de SBL-competenties tegenover elkaar gezet. In het volgende overzicht vind je een integratie van die twee gegevens in één opvoedingsconcept (figuur 1.15). Eerder is al aangegeven dat dit opvoedingsconcept de theoretische grondslag vormt voor alles wat je in de volgende hoofdstukken zult tegenkomen. Het concept is daarmee ook voor jou een sterk ingedikt theoretisch kader vanwaaruit je opvoedend in de school kunt werken. Als je dat goed doet, beantwoord je

vanzelf ook aan de SBL-competenties en meer dan dat! Dat 'meer' is ook noodzakelijk, zoals je in die hoofdstukken zult merken.

Het schema van figuur 1.14 met jouw eigen inzichten en ervaringen als het over opvoeding gaat, zou je eigenlijk steeds naast dit opvoedingsconcept moeten leggen. Dan kun je zien in hoeverre jouw gegevens overeenstemmen met die van het opvoedingsconcept.

Verwijzingen

NB Zie voor volledige gegevens over boeken de lijst 'Gebruikte literatuur' achter in dit boek.

- Gehechtheid: Van Beemen (2001), p. 145-166; internet via Google: children's attachment
- Opvoedingsstijlen: De Munnik en Vreugdenhil (2003), p. 45
- Zwarte school/ omgaan met allochtone kinderen: Pleij (2004); Hageman (2004); Kidder (1990); internet via Google: zwarte school

Samenvatting en behaalde doelen

Elk mens is ervaringsdeskundige op het gebied van opvoeding, want iedereen is immers opgevoed. Maar kinderen opvoeden is iets anders en daarover gaat dit boek. *Opvoeden in het onderwijs* helpt je om antwoorden te vinden op een aantal belangrijke vragen, zoals: wat is opvoeding, hoe doe je dat en wat wil je ermee bereiken? De antwoorden op deze vragen worden gegeven vanuit een opvoedingsconcept. Die praktijktheorie bestaat uit een aantal geordende en samenhangende opvattingen over opvoeden in school.

Opvoeden van kinderen hoort bij je vak. De wet eist dat je als leraar aan bepaalde bekwaamheidseisen moet voldoen. Tot die eisen behoort de pedagogische competentie. Daarin staat omschreven wat een leraar primair onderwijs doet om de sociaal-emotionele en morele ontwikkeling van kinderen te bevorderen. Hij moet hen helpen een zelfstandig en verantwoordelijk persoon te worden. Om die doelen te realiseren, creëert een leraar voor zijn leerlingen een veilige leeromgeving.

In de eerste jaren na de geboorte spelen de ouders de hoofdrol. Hun verzorging is erop gericht het kind zo gezond en veilig mogelijk te laten opgroeien. Dat doen ze intensief en met veel liefde en toewijding. Op die manier maakt het kind ook kennis met de cultuur waarin het opgroeit. Opvoeden begint dus zodra het kind geboren is. Die opvoeding speelt zich af in een kleine leefwereld met de mensen, dieren en dingen die daar thuishoren.

Geleidelijk wordt de leefwereld van het kind groter. Kinderen worden geholpen door de ouders en andere volwassenen om thuis te raken in die almaar uitdijende leefwereld. Ouders willen dat een kind zich ontwikkelt tot een autonome persoonlijkheid en tot een verantwoordelijk burger van onze samenleving. Hun ondersteuning van het kind is daarop gericht. Dat noemen we opvoeding. De ontwikkeling van het kind tot een autonome persoonlijkheid duiden we aan met ontwikkelingsgerichte opvoeding en de ontwikkeling tot een verantwoor-

delijk burger van de samenleving noemen we taakgerichte opvoeding. Om op te groeien tot een autonome persoonlijkheid en tot een waardevol en verantwoordelijk burger, moet een kind veel weten en kunnen. Voor een deel leert het dat thuis en op andere plaatsen in zijn leefomgeving. Dat leert het ook op school. De ondersteuning bij het leren op school noemen we onderwijs. De drie begrippen: verzorging, opvoeding en onderwijs hangen nauw met elkaar samen. Al direct tijdens de verzorging vindt er ook opvoeding plaats. Onderwijs houdt altijd opvoeding in en soms, vooral bij jonge kinderen, ook verzorging. In verzorging en opvoeding besteden ouders en andere opvoeders ook aandacht aan kleuren en geuren die voor een kind prettig en stimulerend zijn. Zij scheppen een veilige leefwereld voor het kind en beschermen hem waar mogelijk tegen gevaren. Dat doen zij in balans met het geven van ruimte om het kind de wereld zelf te laten ontdekken. Zij bieden hem daartoe voldoende uitdagingen.

Bij het vinden van het antwoord op de vraag: 'opvoeden, hoe krijg je daar vat op?' spelen twee begrippen een belangrijke rol: gehechtheid en sensitiviteit. Onderzoekers maken onderscheid tussen twee vormen van gehechtheid: veilig en onveilig gehecht. De laatste kent drie vormen: vermijdend gehecht, ambivalent gehecht en gedesorganiseerd gehecht. Kinderen die veilig gehecht zijn, gaan met vertrouwen op onderzoek uit in hun leefomgeving. Kinderen die onveilig gehecht zijn reageren verschillend op onbekende situaties. De opstelling van de ouders tegenover het kind is de belangrijkste factor voor het ontstaan van veilige of onveilige gehechtheid. Daarnaast spelen temperament van het kind, de gezinssituatie of de cultuur van de samenleving rond de ouders een rol. Veilige gehechtheid ontwikkelt zich in een opvoedingsrelatie waarin je kunt verplaatsen in een kind en gevoelig bent voor de signalen van het kind (sensitiviteit). Vervolgens moet je daar op een goede manier op reageren. Daarmee is nog geen volledig antwoord gegeven op de vraag hoe je vat krijgt op het opvoeden van een kind. Het is wel de kern waar het om draait.

Het verzorgen van kinderen heeft een duidelijk doel. Ouders willen dat hun kind gezond en veilig opgroeit. Bij opvoeding spreken we van doeloriëntaties. Je denkt dan aan de richting waarin je graag ziet dat een kind zich ontwikkelt. Over die richting denkt niet elke ouder hetzelfde. Er worden vier opvoedingsoriëntaties onderscheiden: conformisme, autonomie, sociaal gevoel, prestatiegerichtheid. Met de opvoedingsoriëntatie conformisme streven ouders doelen na die te maken hebben met de aanpassing van het kind aan zijn sociale omgeving. De oriëntatie autonomie richt zich op opvoedingsdoelen op het gebied van de persoonlijkheidsontwikkeling van het kind. De oriëntatie sociaal gevoel geeft doelen aan voor de sociale ontwikkeling van het kind en de prestatiegerichte opvoedingsoriëntatie streeft doelen na op het terrein van houding en gedrag tijdens leren.

Ouders verschillen in hun opvattingen welke doeloriëntaties en bijbehorende doelen belangrijk zijn. Uit onderzoek van het Sociaal Cultureel Planbureau blijkt dat die opvattingen voor een belangrijk deel zijn terug te voeren op etnische, culturele, sociale, politieke en religieuze verschillen. De verschillen zijn mede van invloed op de opvoedingsstijl van ouders. Er worden drie stijlen onderscheiden: autoritair, autoritair, *laissez faire*.

Die verschillen in opvoedingsoriëntaties vind je ook terug in scholen. Ouders in

witte, gemengde of zwarte scholen hebben op dit gebied verschillende voorkeuren. Daar heb je als leraar mee te maken als je onderwijs aan hun kinderen geeft.

Leraren kunnen, net als ouders, de twee hoofddoelen van opvoeding nastreven: de ontwikkeling van het kind tot een zelfverantwoordelijke persoonlijkheid en de ontwikkeling tot een volwaardig burger van deze maatschappij. Leerkrachten, ouders en deskundigen denken er echter verschillend over hoe dat er concreet uit moet zien: wat zijn dan taken voor de ouders, wat hoort op school te gebeuren en waar kunnen ouders en leerkrachten samen verantwoordelijkheid voor dragen?

Als je dit hoofdstuk hebt doorgewerkt, heb je de volgende doelen bereikt:

- 1 Je weet het verschil tussen verzorging, opvoeding en onderwijs. Je kunt omschrijven wat de drie begrippen inhouden en illustreren aan de hand van voorbeelden uit de opvoedingspraktijk van ouders en leraren.
- 2 Je kunt voorbeelden geven uit de opvoedingspraktijk thuis en op school van hoe deze begrippen elkaar overlappen.
- 3 Je kunt omschrijven wat de kern is van opvoeden en welke twee stappen je dan moet nemen.
- 4 Je weet dat je in opvoeding een balans moet vinden tussen veiligheid en bescherming bieden én kinderen ruimte geven om zelf hun wereld te ontdekken.
- 5 Je weet wat bedoeld wordt met de begrippen gehechtheid en sensitiviteit.
- 6 Je kunt in eigen woorden een omschrijving geven van twee typen gehechtheid, veilig en onveilig gehecht en de drie vormen van onveilige gehechtheid: vermijdend, ambivalent en gedesorganiseerd. Je kunt benoemen welke gedragskenmerken van ouders en kinderen daarbij horen.
- 7 Je kunt aangeven welke factoren van invloed zijn op het ontstaan van veilige gehechtheid tussen ouders en kind.
- 8 Bij opvoeden spreken we van doelorëntaties. Je kunt omschrijven wat met het begrip doelorëntaties bedoeld is.
- 9 Je weet welke vier opvoedingsoriëntaties worden onderscheiden in het boek. Je kunt de belangrijkste kenmerken van elke oriëntatie noemen.
- 10 Je kunt voorbeelden geven van doelen die bij de verschillende doelorëntaties worden nagestreefd.
- 11 Je hebt jezelf een oordeel gevormd in welke volgorde van belangrijkheid jij de doelorëntaties plaatst.
- 12 Aan de hand van voorbeelden uit je eigen stagepraktijk kun je aangeven hoe je daar in jouw pedagogisch handelen mee omgaat.
- 13 Je kunt een aantal factoren noemen die van invloed zijn op de waarde die ouders en andere opvoeders toekennen aan de doelorëntaties en de bijbehorende doelen.
- 14 Je kunt aangeven welke relatie er bestaat tussen het belang dat ouders hechten aan één of meer opvoedingsoriëntaties en het type basisschool waar ze een voorkeur voor hebben, een witte, gemengde of zwarte school.
- 15 Je kunt onder woorden brengen wat het verband is tussen opvoedingsoriëntaties en opvoedingsstijlen.
- 16 Je kunt met argumenten en voorbeelden aangeven welke opvoedingstaken

naar jouw mening taken zijn voor ouders, taken voor de school of taken die ouders en school samen kunnen aanpakken.

- 17 Je kunt toelichten wat je op dit moment voor je stagewerk belangrijk vindt als het gaat om:
 - twee hoofddoelen van opvoeding;
 - twee typen gehechtheid en de vormen ervan;
 - je opvoedingsstijl;
 - vier opvoedingsoriëntaties;
 - de relatie tussen opvoeden thuis en op school, gezien door je eigen bril en die van ouders.
- 18 Je weet welke pedagogische bekwaamheidseisen door de SBL zijn geformuleerd en welke kerntaken en kennisgebieden daarbij horen.
- 19 Je kunt de kenmerken omschrijven van het opvoedingsconcept waarmee dit hoofdstuk afsluit (paragraaf 1.6).
- 20 Je kunt de kenmerken van deze praktijktheorie verbinden met de de SBL-competenties: pedagogisch competent (2) en voor een deel ook die van vakinhoudelijk en didactisch competent (3) en competent in samenwerking met de omgeving (6).
- 21 Je kunt onder woorden brengen welke ervaringen je zelf hebt opgedaan met verzorging en opvoeding in je leven tot nu toe en daaruit conclusies trekken voor je opvoedend handelen in de school.